

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

PETRA KASTELIC

**IDEOLOŠKA STRUKTURA USTAVE REPUBLIKE
SLOVENIJE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

PETRA KASTELIC

Mentor: red. prof. dr. IGOR LUKŠIČ

Somentor: izr. prof. dr. MARJAN BREZOVŠEK

**IDEOLOŠKA STRUKTURA USTAVE REPUBLIKE
SLOVENIJE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

Ideološka struktura Ustave Republike Slovenije

V svojem diplomskem delu, z naslovom Ideološka struktura Ustave Republike Slovenije, sem skušala potrditi oziroma zavreči hipotezo, ki se glasi: Ustava Republike Slovenije je liberalnodemokratska ustava, vsebuje pa tudi prvine socializma in korporativizma. V delu, ki je pred vami, sem se osredotočila na vsebino slovenske ustave. Natančneje na njeno ideološko zgradbo. Mislim namreč, da poleg liberalnodemokratskih načel, ki so temelj vseh modernih ustav, naša ustava vsebuje tudi nekakšne popravke teh načel, ki so se izoblikovali v socializmu in korporativizmu. Zanimala me je tudi zgodovina in razvoj slovenske ustavnosti od I. sv. vojne dalje, saj menim, da je le-ta pomembno vplivala na Ustavo, kakršno imamo danes. Na koncu sem celotno Ustavo razvrstila v tri skupine: skupino s socialističnimi člani, liberalnimi člani in v skupino s korporativističnimi člani. Člene sem v te tri skupine razvrstila na podlagi teoretičnih izhodišč, ki sem jih opredelila na začetku svoje diplomske naloge.

Ključne besede: ustava, liberalizem, korporativizem, socializem

Ideological structure of the Constitution of the Republic of Slovenia

In my thesis entitled 'Ideological structure of the Constitution of the Republic of Slovenia' I tried to confirm or discard the hypothesis that reads: 'The Constitution of the Republic of Slovenia is a liberal-democratic constitution, which also contains elements of socialism and corporatism'. In the thesis I focused on the content of the Slovenian Constitution, particularly on its ideological structure. I believe that our Constitution not only contains liberal-democratic principles that represent a basis of all modern constitutions but also some sorts of amendments of those principles that have been shaped in socialism and corporatism. I was also interested in the history and evolution of the Slovenian constitutionality from the First World War onwards, as I deem that it has significantly influenced the Constitution as we have today. Finally I categorised the entire Constitution into three groups: the group with socialist articles, liberal articles and corporative articles. I classified articles into the aforementioned groups based on the theoretical foundations that I had defined in the beginning of the thesis.

Keywords: constitution, liberalism, corporatism, socialism

1. KAZALO	4
2. UVOD	6
3. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA	7
3.1 Namen naloge	7
3.2 Hipoteza	7
3.3 Uporabljene raziskovalne metode	7
4. OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV	8
4.1 Ustava	8
4.2 Doktrina	9
4.3 Socializem	10
4.4 Liberalizem	11
4.5 Korporativizem	11
5. RAZVOJ SLOVENSKE USTAVNOSTI	13
5.1 Obdobje pred I. svetovno vojno	13
5.2 Obdobje I. svetovne vojne	13
5.3 Obdobje med obema vojnama	14
5.4 Obdobje II. svetovne vojne	17
5.5 Obdobje po II. svetovni vojni	23
5.6 Obdobje slovenske ustave	34
5.6.1 Ustava Republike Slovenije	36

6. POLITIČNE DOKTRINE V SLOVENSKI USTAVI	38
6.1 Socialistični člani	38
6.2 Liberalni člani	39
6.3 Korporativni člani	41
7. SKLEP	43
8. ZAKLJUČEK	44
9. LITERATURA IN VIRI	45

2. UVOD

Nobena ustava ne nastane čez noč. Tudi slovenska ni pri tem nobena izjema. Postopek nastajanja slovenske ustave je bil dolg in neločljivo povezan z razdruževanjem, razpadanjem Jugoslavije. Slovenski narod je v tistem obdobju pozabil na ideološka razhajanja in nasprotovanja ter kot celota nastopil proti jugoslovanskemu terorju. Rezultat te sloge je tudi Ustava Republike Slovenije. Polna je kompromisnih rešitev različnih ideoloških nazorov.

Ker je naša ustava praktično produkt »vsega« slovenskega naroda in ne le trenutne vladajoče elite, bo zanimivo izvedeti, kako je to vplivalo na vsebino ustave. Želela bi preučiti, katere elemente prejšnjega družbenega sistema vsebuje in na katerih deli prelamlja tradicijo s prejšnjo ureditvijo in se zgleduje po modernih, zahodnoevropskih demokracijah. Zato je tudi hipoteza zastavljena na tak način, glasi pa se *Ustava RS je liberalnodemokratska ustava, vsebuje pa tudi prvine socializma in korporativizma.*

Moje raziskovanje bo temeljilo na neempiričnih metodah. V prvem delu bom s pomočjo že napisanega gradiva najprej razjasnila pojme, ki so ključni za razumevanje tega diplomskega dela. Nato bom prikazala zgodovinski razvoj slovenske ustavnosti. V drugem delu bom s pomočjo strokovne literature in lastnega razmišljanja razvrstila celotno ustavo v tri ideološke skupine.

Podatke bom črpala iz različnih virov, predvsem iz knjig, zbornikov in člankov v znanstvenih revijah. Osrednji vir mi bo predstavljala seveda Ustava sama. Ker pa je to dokaj suhoparno besedilo, ki ga je moč razumeti na več različnih načinov in dopušča kar nekaj manevrskega prostora, si bom pri analizi le-tega pomagala z zgoraj naštetimi viri.

3. ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA

3.1 Cilj in namen naloge

Cilj mojega diplomskega dela je najprej podrobno pregledati vsebino Ustave RS po členih. Zatem ugotoviti njeno ideološko strukturo in nazadnje še določiti, kateri politični doktrini pripadajo posamezni člen. S tem želim pokazati, da v slovenski ustavi najdemo različne politične doktrine. Razlog za to pa gre, po mojem mnenju, iskati v dolgoletni želji in boju za lastno ustavo.

3.2 Hipoteza

Zastavila sem naslednjo hipotezo:

USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE JE LIBERALNODEMOKRATSKA USTAVA, VSEBUJE PA TUDI PRVINE SOCIALIZMA IN KORPORATIVIZMA.

3.3 Struktura analize in uporabljene raziskovalne metode

V svojem diplomskem delu bom najprej opredelila pojme, ki so ključni za razumevanje ideološke strukture Ustave RS. Nato bom prikazala kronološki razvoj slovenske ustavnosti od 19. stoletja pa vse do današnjih dni. Zatem bom pod drobnogled vzela aktualno slovensko ustavo in preučila vsak posamezni člen. Členom bom skušala določiti ideološki naboj in jih razvrstiti v tri skupine političnih doktrin, za katere menim, da jih najdemo v slovenski ustavi. Na koncu bom s pridobljenimi podatki zgoraj zastavljeno hipotezo bodisi potrdila bodisi zavrgla. Metode, ki sem jih uporabila pri neempiričnem raziskovanju so:

- ❖ zbiranje, analiza in interpretacija primarnih virov,
- ❖ zbiranje, analiza in interpretacija sekundarnih virov,
- ❖ opisna metoda temelječa na teoretičnih konceptih.

4. OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV

4.1 Ustava

»Napisana ali nenapisana načela o temeljnih pravicah, svoboščinah in dolžnostih človeka in državljana, o organizaciji in delovanju državne oblasti in oblikovanju njene v pravnih predpisih izražajoče se volje; tudi listina, vsebujoča ta načela.« (Leksikon Cankarjeve založbe 1988: 1096)

Teorija prava poudarja izhodiščnost in temeljnost ustave tako, da razločuje med formalno in materialno opredelitvijo ustave. Ustava v formalnem pomenu je akt, ki ima najvišjo stopnjo pravne veljave. Sprejema, spreminja ali razveljavlja se jo po točno, zanjo določenem postopku. Ustava v materialnem pomenu pa se nanaša na materijo, ki ima ustavni pomen. Teoretiki, ki se ukvarjajo z materialnim pojmom ustave se na eni strani sprašujejo, katere zadeve naj ustava ureja, na drugi strani pa jih zanima kakšna je, oziroma kakšna naj bo pravna vloga ustave. (Pavčnik 1997: 194-197)

Na podlagi odnosov med formalno in materialno opredelitvijo ustave Elazar razlikuje naslednje štiri modele ustav:

- *Zahodno evropski model*

Ustava je v tem modelu državni zakonik v katerem so točno določeni postopki, pristojnosti in odgovornosti. Utemeljen je v tradiciji Rechtstaata.

- *Angloameriški model*

Ustava je tu v glavnem okvir za delovanje vlade in varuh pravic. Opredeljuje najosnovnejše politične odnose, mnoge elemente pa prepušča praksi in neformalnemu prilagajanju.

- *Komunistični ali sovjetski model*

Ključnega pomena je revolucionarni ideološki program, na podlagi katerega ustava načrtuje politično, družbeno in ekonomsko prenovo.

- *Model tretjega sveta*

Običajno gre pri ustavah tretjega sveta za ponesrečene kopije ustav oziroma posameznih institucij razvitega (zahodnega) sveta. Največkrat so rezultati neuspešni.

Obstajajo še posebne države, katerih ustave izvirajo iz zgodovine ali religije oziroma obeh. Nekakšen peti model, ki upošteva starodavno tradicijo, predstavljajo npr. ustave Izraela in Irana.

Svojstven primer je tudi Velika Britanija, ki ima nepisano ustavo¹, zato tvorijo vir državne ureditve različni dokumenti.

(Brezovšek 1990: 1193)

Enotnega mnenja glede pomena ustave kljub njeni dolgi zgodovini še vedno ni. Vendar bi lahko iz mnoštva mnenj oblikovali dve prevladujoči stališči glede tega, kaj naj ureja sodobna ustava. Prva skupina meni, da mora ustava opredeliti institucionalno organizacijo političnega sistema. Druga skupina pa trdi, da naj bi ustava vsebovala mehanizme za omejevanje nosilcev moči v političnem sistemu. (Brezovšek 1990: 1193)

4.2 Doktrina

Doktrina izhaja iz latinske besede *doctrina*, ki pomeni nauk, pouk, učenost, znanost, izobraženost. Glede na prvotni pomenski obseg se je pomen besede doktrina zelo spremenil, saj v današnjem času predstavlja 1.) sistem teorij z določenega področja ali 2.) nazor, načelo; slabšalno lahko pomeni tudi togo, neživljenjsko mnenje ali naziranje. (SSKJ 1971-91: 153)

Na splošno doktrina predstavlja nauk o bodisi filozofskem, znanstvenem, političnem, pravnem, ekonomskem, versko-teološkem, moralno-etičnem ali kakem drugem problemskem sklopu. Od teorij in sistemov se doktrine razlikujejo predvsem po tem, da doktrina skuša izoblikovati povezano, čim bolj celostno nazorsko oziroma ideološko stališče in se ne ukvarja toliko z objektivnimi in preverjenimi spoznanji o določenem problemu. Najpomembnejše politične doktrine 20. stoletja so: liberalizem, konzervatizem in socialistične doktrine. Le –te se pojavljajo v najrazličnejših kombinacijah in variantah. Družbenopolitično življenje vsakodnevno rojeva in odpravlja doktrine, saj določena politična doktrina vzdrži le tako dolgo, dokler obstajajo družbenopolitični dejavniki, ki jo

¹ Ima samo ustavo v materialnem, ne pa tudi v formalnem smislu.

podpirajo ter razmere, ki jo omogočajo. Vredno pa je omeniti tudi to, da je doktrina vedno poskus racionalne, zaokrožene razlage in utemeljitve določenega pojmovanja.

(Sruk 1995: 70, 71)

4.3 Socializem

Socializem je politična in ekonomska teorija ali sistem socialnih organizacij, ki je utemeljen na skupni oziroma/ali državni lastnini. Zavzema veliko različnih oblik in je stalno spreminjajoči se koncept.

(McLean 1996: 459)

Korenine socializma lahko iščemo v daljni preteklosti, sam izraz pa naj bi se prvič pojavil leta 1831 v nekem spisu filozofa in časnikarja Pieera Lerouxa. Sprva je bila beseda mišljena kot nasprotje individualizma in je pomenila predvsem skupnost oziroma kolektivnost. Tam naj bi zavetje in moč našli revni pred bogatimi.

(Sruk 1995: 302)

Različni socializmi so, razumljivo, zagovarjali različne stvari, vsi pa so poudarjali *enakost*. Le – ta ni bila pojmovana samo politično in pravno, ampak tudi družbenoekonomsko. To se je odražalo v mnogih programih socialistično usmerjenih gibanj in je pomenilo predvsem dvoje:

- 1) Privatno lastnino je treba odpraviti, oziroma jo podržaviti. Le državno lastništvo produkcijskih sredstev lahko omogoči ekonomsko enakost vseh posameznikov in s tem pravično družbo.
- 2) Delo je temelj človekovega obstoja in je hkrati tudi najvišja družbena vrednota.

(Sruk 1995: 303)

V praksi sta se v družbeni ureditvi udejanili v glavnem dve usmeritvi socializma in sicer socialdemokratska ter boljševiška-komunistična-realsocialistična. Slednja je zaznamovala zgodovino 20. stoletja z državljanskimi vojnami, revolucijami, diktaturami pa z gospodarskimi in kulturnopolitičnimi kolapsi ter celo z genocidi. Tej struji je pripadala tudi »Titova Jugoslavija« in posledično Slovenija.

4.4 Liberalizem

Beseda liberalizem je latinskega izvora in pomeni *prost, svoboden*. Doktrina se je razvila v meščanski družbi v obdobju razkroja fevdalne absolutistične monarhije in v nastajanju kapitalizma še posebej pa nasprotuje duhovnemu monopolu Cerkve². Poudarja predvsem ekonomsko in politično svobodo. Zavzema se za odpravo trgovskih preprek ter raznih drugih gospodarskih, političnih, nazorskih in družbenih omejitev.

(Sruk 1995: 182) in (Leksikoni Cankarjeve založbe – družboslovje 1979: 158)

Liberalizem se zavzema za strpnost in odprtost; geslo »laissez faire, laissez passer« pomeni »naj dela vsak, kar hoče, naj gre vse svojo pot«. Pogoj za liberalizem je ustava liberalne države, ki zagotavlja politično in ekonomsko svobodo za vse državljane in enakost vseh ljudi pred zakonom. Pri tem je pomembna tudi verska svoboda in tolerantnost, v ta koncept pa sodi tudi ločitev cerkve od države. Ključ družbenega napredka je šibak državni aparat in nasploh skromno vmešavanje države v družbeno življenje. Poglavitni pobudnik v družbi je meščanski razred.

(Sruk 1995: 182, 183)

Radikalni liberalizem je trdil, da načela liberalizma lahko zaživijo le v demokratični republiki, kjer je zagotovljena splošna volilna pravica ter druge politične pravice in svoboščine. Zmerni liberalizem pa se je zadovoljil z ustavno monarhijo, kjer naj bi bile monarhove pravice točno določene in ustrezno omejene. Sodobna pluralistična parlamentarna demokracija je neločljivo povezana z idejo liberalizma, saj je le-ta politični nosilec načela osebne svobode in načela pravne države.

(Sruk 1995: 183)

4.5 Korporativizem

Beseda izhaja iz latinske besede *corpus* in pomeni *telo*. Prvotno so s korporativizmom označevali stanovsko urejeno družbo oziroma stanovsko družbenopolitično ureditev v predmoderni državi. Doktrina izhaja iz srednjega veka in fevdalnih družbenih razmer, zaradi česar je njena poglavitna značilnost prav »korporacijsko mnoštvo neenakosti«.

(Sruk 1995: 168)

² Rimokatoliške cerkve.

Družba naj bi bila, menijo korporativisti, organizirana kot dokaj harmonična skupnost, v kateri ima vsak posamezni člen tisto vlogo, ki je zanj najustreznejša in najbolj funkcionalna z vidika celote. Zato bi lahko rekli, da korporativizem teži k uravnoteženi in zaokroženi celoti. Glavne značilnosti korporativizma pa so:

- 1) Antiindividualizem – Subjekti političnega dogajanja niso individuumi, ampak so na eni strani to majhne ozemeljske celote (vasi, mesta, itd.), na drugi strani pa skupine ljudi (stanovske, strokovne, itd.).
- 2) Skupinski interes – Korporativno politično skupnost sestavljajo harmonični skupinski interesi in ne avtonomna volja vsakega posameznika.
- 3) »Zmehčani« etatizem – Korporativizem poseže v suverenost moderne države, saj se na vseh ravneh pojavlja pluralnost kompetenc korporativnih subjektov.

(Sruk 1995: 168)

Še zdaleč pa ne moremo trditi, da je korporativizem preživet. Res je, da se stari srednjeveški korporativizem kot celostna doktrina ni ohranil. Je pa zato njegove posamezne sestavine lahko zaslediti v modernih političnih sistemih in doktrinah.

5. RAZVOJ SLOVENSKE USTAVNOSTI

Ustava Republike Slovenije je bila sprejeta 23. 12. 1991.

Ima deset poglavji in skupno 174 členov.

Od nastanka, konec leta 1991, do danes, se je spremenila štirikrat³.

Lahko bi rekli, da Ustava Republike Slovenije pomeni »uresničitev sanj« slovenskega nacionalnega gibanja, ki se je začelo že v obdobju, ko smo bili Slovenci le del nemško-avstrijskih monarhij.

5.1 Obdobje pred prvo svetovno vojno

S prvimi natisnjenimi slovenskimi knjigami se je pričel oblikovati tudi slovenski narod. Druga polovica 19. stoletja je bila za Slovence obdobje nastajanja in utrjevanja nacionalne identitete na vseh področjih. Aprila 1848, pod vplivom marčne revolucije, je nastal prvi slovenski politični program Zedinjena Slovenija. Od leta 1874 dalje je kot osrednja nacionalna organizacija delovalo društvo Edinost. Vendar so bili Slovenci v obdobju pred prvo svetovno vojno kljub močnim vezem še vedno razdeljeni na več dežel in daleč od lastne državnosti.

5.2 Obdobje prve svetovne vojne

Obdobje, ki je sledilo, to je obdobje prve svetovne vojne, je med drugim tudi zaradi vojaškega dogajanja omogočilo, da so se jugoslovanske ideje pričele udejanjati in dobile svoje razsežnosti v mednarodnih odnosih. V zadnjem obdobju vojne je veliko vlogo odigral dr. Anton Korošec, ki je predsedoval Jugoslovanskemu klubu⁴. Na prvi seji dunajskega parlamenta je v času vojne (30. maja 1917) prebral Majniško deklaracijo, s katero so zahtevali združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno državno telo pod

³ Leta 1997 (68. člen), leta 2000 (80. člen), leta 2003 (1. poglavje, 47. člen, 68. člen) in leta 2004 (14. člen, 43. člen, 50. člen).

⁴ Klub jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu.

habsburškim žezlom (politični koncept trializma, ki naj bi nadomestil avstro-ogrski dualizem). Sprva je ideja o samostojnosti naletela na popolno zavračanje. Proti koncu vojne so o ideji že govorili bolj spravljivo, vendar so še vedno nasprotovali priključitvi slovenskega naroda tej državi, saj so preko slovenskega ozemlja imeli pot do Trsta in Jadranskega morja. Slovenci se zahtevi po zedinjenju niso hoteli odpovedati. Obveljal je program jugoslovanskih politikov v emigraciji, naj se jugoslovanski narodi združijo izven Avstro-Ogrske. Pri tem sta obstajali dve ideji in sicer velikosrbska, ki je želela pridružitve drugih narodov Srbije (nosilec te ideje je bila vlada kraljevine Srbije) in ideja o združitvi in ustanovitvi nove države (idejo je predlagal jugoslovanski odbor v Londonu). Krfska deklaracija⁵ pomeni kompromis med obema idejama, ki je potrdil združitev in prevlado unitarizma. Dobro leto po tem⁶ je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet. Dne 6. oktobra 1918 je bil v Zagrebu ustanovljen Narodni svet (Narodno vijeće) SHS kot politično vodstvo južnih Slovanov na ozemlju Avstro-Ogrske monarhije, ki je postavilo program zedinjenja in sprejelo princip zastopstva enega delegata na sto tisoč prebivalcev. Tako je za kratek čas nastopilo dvovladje med starimi oblastmi in Narodnim svetom. Zatem, ko je Avstrija 28. oktobra 1918 zaprosila za mir, se je Narodni svet v Zagrebu, dan za tem, razglasil za vrhovno oblast na ozemlju, kjer so prebivali Jugoslovani v okviru bivše Avstro-Ogrske. To ozemlje je predstavljalo državo SHS, ki pa še ni pomenila združenja z drugimi jugoslovanskimi narodi. Narodni svet v Zagrebu se je s tem iz političnega vodstva spremenil v vrhovni državni organ. Do zedinjenja države SHS in kraljevine Srbije je prišlo 1. decembra 1918. Izvedba zedinjenja je bila v rokah tedanjih političnih vrhov in ni bila izvršena na demokratičen način.

5.3 Obdobje med obema vojnama

Slovenci so tako dobili nov državni in politični sistem, ki pa se je v marsičem razlikoval od tistega, ki so ga bili vajeni. Politični odnosi v obdobju med obema vojnama v državi veljajo za ostre, konfliktne in včasih celo brutalne. Notranje krize so večkrat ogrozile obstoj države. Slovenci velikega vpliva na skupno politiko države niso imeli. Vzroki za to so v centralistični ureditvi in nizkemu odstotku prebivalstva v skupni državi (8%) ter

⁵ Sprejeta je bila 20. julija 1917.

⁶ Dne 16. in 17. avgusta 1918.

nesoglasju, nasprotovanju, sporom in medsebojnemu sovraštvu med političnimi strankami na slovenskih tleh.

Za obdobje od zedinjenja do Vidovdanske ustave je značilno privajanje na novo življenje; ukvarjali so se z vprašanjem ustavne ureditve države, veliko je bilo socialnih nemirov, vladala je ekonomska in politična nestabilnost. . Januarja 1919 je regent imenoval deželno vlado za Slovenijo, katere sestava je bila v primerjavi s prejšnjo vlado že močno okrnjena. Obsegala je predsednika, podpredsednika in pet poverjenikov. Resorji, ki niso dobili poverjenika, so bili podrejeni direktno beograjskim ministrstvom. Začasno ljudsko predstavništvo, ki je bilo deloma imenovano, deloma pa voljeno na različne načine je imelo nalogo pripraviti zakon o volitvah in začasni poslovnik ustavodajne skupščine. Zakon o volitvah ljudskih poslancev je bil sprejet 3. septembra 1920 in je priznaval volilno pravico samo moškim, starejšim od 21 let, ki so vsaj šest mesecev živeli na volilnem območju. Poleg tega so bile še nekatere omejitve glede na poklic. Z 12. decembrom leta 1920 je svoje delo pričela ustavodajna skupščina. To obdobje so zaznamovale tudi borbe za slovenske meje. V teh odločilnih trenutkih se je pokazala slabost režima, saj smo Slovenci v tistem obdobju izgubili veliko ozemlja.

Za tem je nastopilo obdobje ustavnega parlamentarizma (1921-1928), v katerem obstajajo prizadevanja za poenotenje sistema, saj so delovali različni pravni sistemi, zadušitev socialnih nemirov in sprejetje ustave. Z Vidovdansko ustavo, ki je bila sprejeta 28. junija 1921, je Kraljevina SHS postala buržoazna monarhija z načelom kompromisnega unitarizma⁷, omejenim parlamentarizmom in meščansko obliko vladavine. Kralj je potrjeval zakone, lahko je razpustil parlament, bil je vrhovni poveljnik vojske⁸. Po sprejetju ustave je bila kot začasna oblika, julija 1921, namesto deželne vlade postavljena pokrajinska uprava za Slovenijo, na čelu katere je bil pokrajinski namestnik. La-ta je bil organ resornih ministrstev beograjske vlade. Proces centralizacije je bil neusmiljen. Kraljevina je bila popolnoma umetno razdeljena na 33 upravnih enot oziroma oblasti, ki niso temeljile ne na nacionalnih ne na zgodovinskih temeljih. Slovensko ozemlje je bilo razdeljeno na Ljubljansko in Mariborsko oblast, na čelu katerih sta bila dva velika župana. Tudi župan je bil le predstavnik beograjske vlade in torej ni bil samoupravni organ. Podrejen je bil ministrstvu za notranje zadeve in od njega tudi popolnoma odvisen. Zaradi pogostih menjav vlade, so se tudi županje hitro menjavali. Nesoglasja v državi so svoj vrhunec dosegla 20. junija 1928, ko je srbski poslanec Račić v skupščini ustrelil dva

⁷ Za prebivalce Kraljevine SHS je veljalo, da so to en narod s tremi različnimi plemeni.

⁸ Absolutistični vladar, ki je želel na avtokratski način zavladati vsej državi.

poslanca, ranil pa tri (eden od teh treh je kasneje zaradi posledic strela umrl). Dan prej je Račić zahteval, da se Kraljevina SHS preimenuje v Veliko Srbijo. Nastopilo je izredno stanje, vrstile so se zahteve po svobodnih volitvah in novi ustavi, vlada pa je na razmere odgovarjala z državnim terorjem. Vlado je za kratek čas prevzel dr. Anton Korošec. Decembra 1928 je vlada odstopila.

Dne 6. januarja 1929 je kralj Aleksander razveljavil Vidovdansko ustavo in razpustil skupščino ter prevzel oblast pod pretvezo, da med njim in ljudstvom ne sme biti posrednikov. Imenoval je vlado, ki jo je vodil general Petar Živković. Z dekretom je bila država razdeljena na devet banovin. Ljubljanska in Mariborska oblast sta bili združeni v Dravsko banovino, ki je v glavnem obsegala vse slovensko ozemlje v Jugoslaviji, razen črnomeljskega in metliškega okraja. Banovine niso imele nikakršne avtonomije, saj so bili bani predstavnimi kraljeve vlade. Kraljevina SHS se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Zaradi diktature, totalitarnosti in protidemokracije kralja sta Velika Britanija in Francija ukrepali in sicer z »vsiljeno« ustavo, ki jo je jugoslovanski kralj razglasil 3. septembra 1931. Uvedla je dvodomni sistem. Parlament (ljudsko predstavništvo) je bil sestavljen iz senata in narodne skupščine. Noben sklep ni mogel biti pravno veljaven brez pristanka obeh. Funkcija senata je bila preprečiti nezaželjen sklep skupščine, če bi le-ta prišla na stran opozicije. Skupščina je bila namreč v celoti voljena, senat pa je bil le po polovici voljen, ostalo polovico senatorjev je imenoval kralj. Nova ustava je uvajala absolutizem z navideznim parlamentarizmom in ni dala potrebne legitimnosti režimu. Oktroirana septemrska ustava je obdržala banovine in jih opredelila kot upravne in samoupravne enote. Bana (pa tudi vse višje uradnike) je še vedno imenoval kralj, ki je izvrševal politično in upravno oblast na drugi stopnji. Vodil je bansko upravo, ki se je delila na oddelke z načelniki in odseke s šefi. »Dejansko je pomenila banovinska uprava člen v popolnoma enotirnem sistemu strogo hierarhične lestvice državnih organov.« (Vilfan 1996: 472) Ustava je poudarila državno in narodno enovitost. Prepovedala je vse stranke na narodni, verski ali razredni podlagi. Volilni zakon je bil sestavljen tako, da je dovoljeval le vsedrjavno politično listo.

Zaradi nezadovoljstva s sistemom in kraljem samim je bil 9. oktobra leta 1934 nanj izveden atentat, v katerem je bil kralj Aleksander ubit. Do pričakovanega razpada Jugoslavije kljub vsemu ni prišlo. Ker je bil kralj Peter mladoleten je oblast prevzelo namestništvo. Dotedanje politike ni bistveno spremenilo. Zaradi atentata in notranjih nemirov se je povečalo policijsko nasilje. V Višegradu je kraljevo namestništvo celo zgradilo nekakšno »izolacijsko« taborišče kamor je zapiralo nasprotnike režima. V času

namestništva⁹ so bile stranke zopet dovoljene. Volitve v letu 1935 in naslednje v letu 1938 so pokazale, da vlada izgublja podporo. V slovenskih strankah je prihajalo do notranjega razkola zaradi odnosa do diktature oziroma narodnega vprašanja, posledic gospodarske krize (ki je Jugoslavijo prizadela z zamudo) ter pojava totalitarističnih ideologij in sistemov v sosednjih državah. Znova se je zaostriло hrvaško-srbsko vprašanje. Rešil naj bi ga sporazum Cvetković-Maček, sprejet 26. avgusta 1939, ki je združil Savsko in Primorsko banovino, pridružil dele Bosne in Hercegovine in tako ustvaril banovino Hrvatsko. Ta naj bi prevzela gospodarske zadeve, socialo, zdravstvo, pravosodje in notranjo upravo, imela naj bi svoj sabor, ki bi zakonodajno oblast delil s kraljem. Kasneje naj bi bila na podoben način urejena tudi Dravska banovina (Slovenija), medtem ko naj bi se vsa druga območje združila v veliki Srbski banovini. Potrebno pa je poudariti, da pri tem ni šlo za začetke federalizacije, ampak le za sporazum o delitvi oblasti.

Zaradi padanja mezd (leta 1940) in zaradi jugoslovanskega naslanjanja na fašistične države (leta 1939) je izbruhnil nov stavkovni val. Vlada ni izbirala sredstev za dušenje nemirov. Zaradi vse večjih težav, neobvladovanja razmer in pod hudim pritiskom Nemčije je bila Kraljevina Jugoslavija prisiljena 25. marca 1941 podpisati trojni pakt. Dva dni kasneje sta bila ob množičnih demonstracijah ljudstva in s strani Anglije spodbujenim častniškim pučem odstranjena jugoslovanska vlada in kraljevo namestništvo. Kralja Petra II. so proglasili za polnoletnega in zagotovili, da pakt ostane v veljavi. V večjih mestih so se ob puču s sodelovanjem komunistične partije Jugoslavije začele tudi ljudske demonstracije, v katerih so ljudje podpirali odstranitev vlade, ki je podpisala trojni pakt. Na prigovarjanje Benita Mussolinija se je Hitler odločil, da Jugoslavijo napade 6. aprila 1941. S tem se je tudi za Jugoslavijo začela vojna.

5.4 Obdobje druge svetovne vojne

Jugoslavija se je 2. svetovni vojni izmikala več kot pol leta. Koroški Slovenci so bili vanjo vpleteni že od samega začetka, od junija 1940 pa tudi primorski Slovenci. Jugoslovanska vojska je bila zaradi nacionalnih nasprotji zelo šibka. Po nemškem napadu, ki se je zgodil 6. aprila, je bila Slovenija že 11. aprila v celoti zasedena in razkosana na tri dele. Nemški rajh je dobil slovensko Štajersko, Gorenjsko, severni del Dolenjske in Mežiško dolino.

⁹ Od leta 1934 do leta 1941.

Italijani so si prisvojili večji del Notranjske, Dolenjske in Ljubljano. Najmanjši del slovenskega ozemlja so okupirali Madžari in sicer večino Prekmurja. Okupatorjem je bil skupni cilj iztrebiti slovenski narod, kar sta Adolf Hitler in Benito Mussolini tudi javno razglasila. Okupacijski sistemi so delovali različno. Nemci so hoteli Slovence iztrebiti na hitro in so takoj odpravili slovensko šolo, upravo in narodne organizacije, medtem ko so Italijani delali na daljši rok in so bili iz politično taktičnih razlogov sprva manj nasilni. Slovencem so pustili kulturno avtonomijo ter lastno upravo na občinski ravni. Madžari so delovali podobno kot Nemci. S priključitvijo okupiranega slovenskega ozemlja k lastni državi so najbolj pohiteli Italijani. To so storili 3. maja 1941. Zasedeno ozemlje so poimenovali Ljubljanska pokrajina. Vrhovno oblast je izvrševal visoki komisar, pomagal pa naj bi mu štirinajstčlanski sosvet, izbran med »produktivnimi sloji slovenskega ljudstva«. Slednji je v začetku junija odpotoval v Rim in se poklonil Mussoliniju, sprejel pa ga je tudi tedanji papež. Vendar je zaradi sodelovanja sosveta z italijanskimi fašističnimi oblastmi kmalu prišlo do nasprotovanj, saj slovenske stranke niso bile enotne glede vprašanja sodelovanja. Del je menil, da je s kolaboracijo in aktivnim sodelovanjem mogoče omiliti učinke fašizma, del pa se je nagibal k čakanju¹⁰ ter se zanašal in naslonil na zahodne zaveznike. Mladina, del izobraženstva in delavstvo sta kakršnemu koli sodelovanju z okupatorjem nasprotovala. Madžarska je slovensko ozemlje k svoji državi priključila 16. decembra 1941. Najprej so Prekmurje zasedli Nemci in ga nato izročili Madžarom. Mnogi prebivalci so Nemce sprejeli z navdušenjem, saj so si z njihovo okupacijo obetali boljše življenje. Madžarska okupacijska politika je bila zelo agresivna, podobna nemški, saj so iz Prekmurja izgnali slovenske izobražence v taborišče Szarvar. Uničevali so slovenske knjige in vpeljali madžarščino kot učni jezik. Obnovili so tudi raznarodovalno društvo Madžarsko kulturno društvo za Vendsko pokrajino. Upravno so Madžari okupirano slovensko ozemlje razdelili po vzoru izpred prve svetovne vojne in sicer na soboški in lendavski okraj. Prvi je spadal k Železni županiji, drugi pa k županiji Zala. Nemčija okupiranega slovenskega ozemlja formalno nikoli ni priključila k matični državi, najprej zaradi personalnih ovir, kasneje pa zaradi razvoja NOB. Oba okupacijska sistema, madžarski in nemški, sta bila, v primerjavi z italijanskim, dosti bolj nasilna. Nemške okupacijske oblasti so začele uresničevati načrt etnocida in genocida. Nameravale so izgnati slovensko izobraženstvo in narodno zavedne ljudi, vključno z duhovščino. S Štajerske in Gorenjske so hoteli izseliti več kot tretjino vseh prebivalcev, druge pa v čim

¹⁰ »Pasivno« politiko je izvajalo dotedanje politično vodstvo, ki je ostalo v domovini, pod vodstvom bana Marka Natlačena.

krajšem času ponemčiti. Slovence so izgnali v Srbijo, Bosno in na Hrvaško ter v rajh. Skupno so v času II. svetovne vojne s tega področja izgnali okrog 80 000 ljudi. Podobno so ravnali tudi na Koroškem, kjer so samo v aprilu 1942 izgnali preko sto slovenskih družin. Drugi raznarodovalni ukrepi so zajemali prepoved tiska, uničevanje knjig, ukinjanje društev in organizacij ter zaplembo njihovega imetja (tudi cerkvenega), spreminjanje krajevnih imen, prisilno vpisovanje odraslih v nemške organizacije¹¹ in obvezni tečaj nemščine. Nemški in madžarski okupator sta spomladi 1942 prekršila še eno temeljno pravilo mednarodnega vojnega prava, saj so v vojsko začeli mobilizirati Slovence. V nemško vojsko je bilo mobiliziranih skupaj okrog 35 000 slovenskih mož. Potrebno je omeniti, da je zlasti nemška okupacijska oblast v prvih letih pomenila določen gospodarski in socialni napredek za Slovence. Marsikateri delavski družini se je življenjski standard precej dvignil. Tudi kmetijstvo so modernizirali. Nemški okupator je gradil nove, moderne industrijske obrate, dokončeval gradnjo že obstoječih tovarn, načrtoval nove energetske objekte in širil elektrifikacijsko mrežo. Vendar je bilo kljub omenjenemu napredku in izboljšavi življenjske ravni slovensko prebivalstvo podvrženo narodnemu, političnemu in fizičnemu terorju pa rasni diskriminaciji ter dejanskemu genocidu.

Ob okupaciji Slovenci niso imeli trdnega in enotnega političnega vodstva. Razlike so nastajale zaradi različnih okupacijskih sistemov, izvirale pa so tudi iz predvojnih ideoloških nasprotij in strankarskih razprtij. V glavnem je bil slovenski politični prostor razdeljen na tri dele. Prvi del je predstavljala emigrantska vlada, ki je iz Londona skušala vplivati na dejavnosti tistih politikov, ki so ostali v Sloveniji. V ta namen je bil v Londonu osnovan Slovenski narodni odbor, ki je vzpostavil zvezo z Ljubljano. Nekoliko kasneje se je vpliven emigrantski center oblikoval tudi v Rimu, ki je svoje informacije širil prek Vatikana. Po osvoboditvi Rima sta se centra združila. Večina slovenskih strank in gibanj v Ljubljani je za predstavnika slovenskega naroda pred mednarodno javnostjo priznavala dr. Miho Kreka. Drugi del politične sfere je predstavljala Slovenska zaveza. Nastala je leta 1942 s strani Slovenskega narodnega odbora, po neuspelem poskusu soupravljanja Ljubljanske pokrajine skupaj z Italijani. Ta organizacija naj bi bila konkurenčna Osvobodilni Fronti oziroma naj bi se ji postavila po robu in kot legalna oblast na Slovenskem pričakala zaveznike. Tretji del političnega prostora so bile »domoljubne sile«. To so bila društva, manjše politične skupine, razne organizacije ter domoljubno usmerjeni

¹¹ Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund) in Koroška ljudska zveza (Kärntner Volksbund), ki sta imeli tudi oborožene formacije (Wehrmannschaft).

ljudje različnih ideoloških usmeritev, ki pred vojno niso imeli oblastnih funkcij. Edina politična stranka med njimi je bila takrat maloštevilna in ilegalna Komunistična partija Slovenije, ki se je odlikovala po dobri organiziranosti. Le-ta je postala glavni organizator domoljubnih sil in začetnik oboroženih spopadov. Obstajala je še četrta, vmesna skupina, ki se je imenovala »sredina«. Ta se zaradi kolaboracije ni želela povezati z meščanskim taborom, prav tako pa ni želela sodelovati z OF zaradi njenega komunističnega predznaka. Njeni člani so bili nekateri katoliški politiki (dr. Andrej Gosar, dr. Jakob Šolar), nekaj socialdemokratskih politikov in najmočnejša sredinska skupina liberalno usmerjena Stara pravda. Oba politična pola sta sredino skušala pritegniti na svojo stran. To pa je bil glavni vzrok, da se je njena možnost za samostojno delovanje zelo zožila.

Večina tistih, ki so bili ogorčeni zaradi okupacije in ki je ravnanje okupatorjev doživljala kot narodno in človeško ponižanje, se je 26. aprila 1941 zbrala v stanovanju književnika Josipa Vidmarja v Rožni dolini. Sestanka so se udeležili Boris Kidrič, Boris Zihl in Aleš Bebler v imenu Komunistične partije Slovenije, predstavnik krščanskih socialistov Tone Fajfar, za Sokol se je sestanka udeležil Josip Rus in kulturni delavci Ferdo Kozak, Franc Šturm in Josip Vidmar. Ti so se dogovorili o ustanovitvi organizacije, ki so jo na pobudo komunistov sprva poimenovali Protiimperialistična fronta¹², vendar se je kmalu uveljavilo in obstalo ime Osvobodilna fronta¹³. Z ustanovnim sestankom OF so se začele priprave na oboroženo vstajo, vendar je do nje prišlo šele po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo. Osvobodilna fronta se je hitro širila in na terenu ustvarjala mrežo odborov, katere so ljudje pozdravljali in se v njih vključevali. Osnovna organizacijska mreža je nastajala po vzoru in s pomočjo Komunistične partije Slovenije. Organi Osvobodilne fronte so bili Vrhovni plenum OF (sestavljali so ga predstavniki vseh skupin, vključenih v OF), ki je 16. septembra 1941 prevzel ime Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) in z obema imenoma deloval do 30. oktobra 1943;¹⁴ Izvršilni organ OF je bil Izvršni odbor OF (sestavljali so ga predstavniki ustanovnih skupin); Sekretariat (po en predstavnik KPS, krščanskih socialistov in Sokolov); Pokrajinski odbori; Okrožni odbori; Okrajni odbori; Terenski odbori. Vrhovni plenum OF se je prvič sestel sredi junija 1941 in je do konca vojne ostajal najvišji organ osvobodilnega gibanja.

¹² Protiimperialistična fronta je kominternovska teza o fašističnem in zahodnem taboru kot popolnih imperialistih in enako odgovornih za vojno.

¹³ Nemčija je 22. junija napadla Sovjetsko zvezo in takrat se je Protiimperialistična fronta preimenovala v Osvobodilno fronto.

¹⁴ Takrat je bil izvoljen 120-članski plenum OF oziroma SNOO, ki se je proglasil za edini organ, ki je med narodnoosvobodilnim bojem vodil slovenski narod na vsem njegovem ozemlju.

Komunisti so se na oborožen spopad pripravljali tudi v svoji organizaciji: zbirali so orožje, ustanavljali vojaške komisije in borbene skupine, urili člane v ravnanju z orožjem ter pripravljali posvete z aktivisti. Dne 1. junija 1941 je bila v Ljubljani partijska konferenca, na kateri so dorekli strategijo bojevanja. Poleg diverzantskih akcij in sabotaž so določili tudi partizanske enote, ki so bile mišljene kot več manjših, posameznih ter dobro organiziranih žarišč, iz katerih bi se širilo narodnoosvobodilno gibanje. Konec aprila leta 1941 je bil objavljen partijski proglas, ki je pozival ljudi v skupno narodno fronto in proti imperialističnim okupatorjem. V proglasu so se komunisti opredelili »proti razkosanju Slovenije, za enotnost narodov Jugoslavije, za bratsko skupnost svobodnih in enakopravnih narodov, proti imperialistični vojni, za mir brez aneksij na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe, proti gospodarskemu uničenju Slovenije (druginji, pomanjkanju, krivičnim menjavam denarja ob okupaciji, uničevanju industrije in obrti), proti terorju, preganjanju, deportacijam in vsem drugim okupatorskim ukrepom«. (Repe 1996: 186) Na podlagi tega partijskega programa so novembra 1941 nastale temeljne točke Osvobodilne fronte. Ta deklarativni program je govoril o narodnoosvobodilnem boju in poudarjal, da se bodo vse politične in socialne spremembe izvršile po vojni na demokratičen način. Na prvo mesto je postavljala boj proti okupatorju za osvoboditev in združitve vseh Slovencev. Osvobodilna fronta ni priznavala razkosanja Jugoslavije in si je prizadevala za vzajemno sodelovanje njenih narodov v boju proti okupatorjem. Poleg tega je program poudarjal medsebojno lojalnost in enakopravnost vseh skupin, ki naj bi po osvoboditvi prevzele oblast kot celota in sicer v smislu ljudske demokracije.

Glavni vzrok za napetosti in sovražnost med Slovenci je izhajal že iz predvojnega časa. Eden izmed vzrokov pa je bil nedvomno tudi prevladujoča vloga KP v narodnoosvobodilnem boju in strah pred komunizmom nasploh. V stari družbeni eliti so se zato sprva skušali organizirati samostojno, vendar so bili prešibki, zato so pomoč poiskali pri okupatorjih. V Ljubljanski pokrajini so ustanavljali vaše straže, ki so del oborožitve sprejele od Italijanov in so jih ti imenovali prostovoljna protikomunistična milica¹⁵. In tako se je poleg osvobodilnega boja zoper okupatorja od poletja 1942 razmahnila tudi bratomorna vojna med Slovenci. Drugod po Sloveniji, na Štajerskem, Gorenjskem in na Primorskem, državljanske vojne v glavnem ni bilo. Vendar je dogajanje v Ljubljanski pokrajini in njegov razplet po koncu vojne vplival (»prizadel«) na celotno Slovenijo. Ključnega pomena za povojni razvoj je bila, 28. februarja 1943 sprejeta

¹⁵ Milizia volontaria anticomunista

Dolomitska izjava, saj je bila z njo formalno priznana vodilna vloga Komunistične partije. Drugi dve ustanovni skupini sta se morali odreči svoji posebni organiziranosti v prid popolni enotnosti, priseči sta morali, da nikdar ne bosta skušali ustanoviti svoje stranke. V Dolomitski izjavi je bilo tudi zapisano, da se bo prihodnji slovenski razvoj zgledoval po sovjetskem.

Slovenska partizanska vojska je bila del jugoslovanske vojske in kot taka konec leta 1943 priznana za zavezniško vojaško silo. Od poletja 1943 je bila pri slovenskem glavnem štabu britanska vojaška misija, ki je svoji državi poročala o uspešnih partizanskih akcijah. Spomladi 1944 pa je v Slovenijo prišla tudi ruska vojaška misija. Ob koncu vojne so slovenski partizani skupaj z Jugoslovansko armado osvobodili vse slovensko ozemlje in ga združili z matično Slovenijo.

V začetku oktobra (od 1. do 3.) 1943 je Osvobodilna fronta sklicala zbor odposlancev slovenskega naroda. Zbor 572 izvoljenih in 78 delegiranih odposlancev je zasedal v svobodnem Kočevju in izvolil 120-članski slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOS). Na podlagi narodne samoodločbe je SNOS sklenil, da se svobodna Slovenija skupaj s Primorsko vključi v novo nastalo federativno Jugoslavijo, ki je nastala na I. zasedanju AVNOJ-ja¹⁶. Na drugem zasedanju AVNOJ-ja¹⁷, kjer je bila med drugimi prisotna slovenska delegacija, se je le-ta razglasil za najvišje zakonodajno telo Federativne Jugoslavije. Na tem zasedanju je bila ustanovljena tudi vlada. Spomladi 1944, je na pritisk protifašističnih zaveznikov, prišlo do sporazuma med kraljevo vlado v Londonu in avnojsko vlado. Sporazum je za slednjo podpisal Tito, za emigrantsko vlado pa Šubašić. S sporazumom Tito - Šubašić je bila OF mednarodno priznana politična sila in oblast.

Slovenski narodnoosvobodilni boj je svojstven tudi zaradi številne podpore takratnih slovenskih izobražencev. V odporu proti okupatorju so namreč videli možnost narodne obrambe in doseganje samoodločbe in suverenosti na lastnem ozemlju. Zaradi tega je lahko slovensko partizanstvo organiziralo in razvilo različne dejavnosti, ki so za osvobodilni boj izjemne¹⁸. Slovenski narod je preživel pritiske okupatorjev, celo več, uspelo mu je priključiti skoraj tretjino narodnostnega ozemlja. V povojni Jugoslaviji pa si je tudi pridobila ugodnejši položaj, kot ga je imela prej v Kraljevini. Res pa je, da je predsednik vlade Josip Broz – Tito po koncu vojne odpravil glavni štab Jugoslovanske

¹⁶ Prvo zasedanje AVNOJ-ja se je zgodilo 26. novembra 1942 v Bihaću. Na njem Slovenija ni bila prisotna.

¹⁷ Drugo zasedanje se je dogajalo v Jajcu, 29. in 30. novembra 1943.

¹⁸ Razvijala se je umetnost in kultura (slikarstvo, gledališče, glasba, književnost), šport, šolstvo, zdravstvo, tehnika.

armade za Slovenijo in slovensko partizanstvo vključil v enotno Jugoslovansko armado, s čimer je bil Slovincem odvzet pomemben del narodne suverenosti.

5.5 Obdobje po drugi svetovni vojni

Konec vojne je za Slovence pomenil dvoje. Narodno osvobodilni boj jim je izbojeval preživetje, poleg tega pa je bil precejšen del slovenskega ozemlja priključen k matični državi¹⁹. V prvi povojni Jugoslaviji je imela Slovenija federativen status in formalno gledano svojo državo z lastno zastavo, zakonodajo, lasten parlament, vlado in vse druge institucije narodne države²⁰ ter republiško ustavo, ki je bila podrejena zvezni ustavi. Le – ta je narekovala centralizem in s tem omejevala slovensko samostojnost. Že ob koncu vojne se je morala Slovenija odpovedati nekaterim atributom državnosti kot je naprimer lastna vojska. Nato je sledila centralizacija gospodarstva, političnega in drugih področji. Oblast je v celoti prevzela komunistična partija. Največje breme, zaradi katerega je tudi partizanstvo včasih prikazano v črni luči, in zaznamuje obdobje po drugi svetovni vojni so revolucionarni ukrepi in obračunavanje s starimi nosilci oblasti ter zunajsodni poboji domobrancev.

Kmalu po koncu vojne, sredi julija 1945, so bile na I. kongresu OF predstavljene razširjene Temeljne točke Osvobodilne fronte s političnim in socialnim programom. Zapovedovale so, da OF postane edina politična predstavica Slovencev; da naj v federativni Jugoslaviji vladata bratstvo in enotnost; uvedena naj bo ljudska demokracija na temelju državne in zadružne lastnine najpomembnejših proizvodnih sredstev ob dopuščanju drobne zasebne lastnine. Temu je sledilo III. zasedanje AVNOJ-ja²¹. Na zasedanju so bili sprejeti zakoni o volilnih imenikih, o ustavodajni skupščini, o volitvah, agrarni reformi, tisku in o društvih.

Agrarna reforma je bila prvi politično-ekonomski ukrep novih oblasti²² in je bila uzakonjena že pred volitvami z namenom pridobitve kmeta za predvidene družbenoekonomske spremembe. Reforma se je razlikovala od sovjetskega vzora, ki je

¹⁹ Leta 1947 je bila iz tržaškega, koprškega in bujskega okraja ustanovljena avtonomna državnica STO, ki je bila razdeljena na cono A in cono B. Z londonskim sporazumom (1954) je bila odpravljena; cona B je pripadala FLRJ, cona A pa je prišla pod italijansko upravo.

Pariška mirovna konferenca ni bila naklonjena tudi koroškim Slovincem, saj so ostali v mejah Avstrije.

²⁰ Npr. Zavod za statistiko; Zavod za družbeno planiranje; idr.

²¹ Od 7. do 26. avgusta 1945 v Beogradu.

²² Izvedena je bila v letih 1945 – 1948 oz. 1953.

temeljil na podržavljanju zemlje. V FLRJ je bila zemlja podeljena v trajno last tistemu, ki jo je obdeloval. Večina »podarjene« zemlje je bila iz zaplembe Nemcem, agrarnim veleposestnikom, velikim kmetom, cerkvi, samostanom, bankam in raznim družbam. Polovico vse zasežene zemlje je obdržala država, od tega vse gozdove. Agrarna reforma je zmanjšala število kmetov, ki so bili sposobni preživeti samo z obdelovanjem zemlje, začel se je proces nastajanja polkmetov in množične selitve v mesta na delo v tovarne, industrijo.

Volitve v ustavodajno skupščino Demokratične federativne Jugoslavije so bile 11. novembra 1945, na katerih je nastopila samo Lista ljudske fronte, saj je bilo delovanje ostalih »strank« močno ovirano in zato na volitvah niso hotele sodelovati. Poleg tega so bile na voliščih nameščene »črne skrinjice«, kamor so svoj glas lahko oddali nasprotniki Osvobodilne fronte. Volitve v ustavodajno skupščino Ljudske republike Slovenije so bile šele slabo leto kasneje, 27. oktobra 1946. Dne 29. novembra 1945 je ustavodajna skupščina DFJ razglasila za zvezno ljudsko republiko. Vendar so se težave pokazale že pri prvem ustavnem predlogu, saj le-ta ni vseboval pravice narodov do samoodločbe in odcepitve. Po posredovanju predsednika ustavne komisije Edvarda Kardelja je bila ta pravica zapisana vsaj v temeljna načela jugoslovanske ustave, sprejete 30. januarja 1946. Temu so oporekali zlasti Srbi, saj je bila po njihovem mnenju ta pravica enkratna in vztrajali, da je bila konzumirana s prostovoljno združitvijo narodov v Jugoslavijo. Dogodek je odločilno vplival na nadaljnji razvoj in položaj Slovencev v Jugoslaviji. Ustava je bila federalistična hkrati pa v marsičem dosti bolj centralistična kot Kraljevina Jugoslavija. Skupščina je bila dvodomna, imela je zvezni zbor in zbor narodov. Nova ustava iz leta 1963 je zbor narodov vključila v zvezni zbor in uvedla povsem nov dom parlamenta, zbor proizvajalcev. S tem se je vpliv republik na zvezno dogajanje še zmanjšal.

V prvih dveh letih po vojni, pa tudi že med vojno na osvobojenih ozemljih, je potekala obnova gospodarstva. Ogromno je bilo pomanjkanje vseh vrst proizvajalnih sredstev, primanjkovalo je delovne sile, predvsem pa hrane. Zato je bil na vasi uveden prisilen odkup pridelkov, ki je bil v veljavi vse do leta 1952. Z nacionalizacijama leta 1946 in 1948 so bila podržavljena skoraj vsa proizvajalna sredstva in obrati. Gonilna sila povojne obnove je bilo prostovoljno delo – razna tekmovanja, udarništvo ter množične delovne akcije, ki so bila moralna obveznost in so jih ljudje sprejemali z navdušenjem in prepričanjem o boljši prihodnosti. Po končani obnovi je sledilo obdobje planskega razvoja socializma in pospešen razvoj industrije. Med leti 1947 in 1955 so bila v Sloveniji

obnovljena med vojno poškodovana ali uničena podjetja, poleg tega pa so pričeli tudi z gradnjo več kot desetih novih objektov. Konec leta 1949 so zvezni organi gradnjo objektov v Sloveniji omejili – graditi so se smeli le objekti zvezne kapitalne izgradnje (za potrebe drugih republik), objektom republiškega pomena pa se je morala Slovenija odreči. Vrh tega je bila »prisiljena« pomagati drugim republikam z opremo in strokovnjaki ter denarjem.

Spomladi 1948 je prišlo do dramatičnega napada Sovjetske komunistične partije na Komunistično partijo Jugoslavije. Vzrok za konflikt je bila želja SZ po hegemoniji nad socialističnim blokom v kar Tito ni privolil. Spor se je iz medpartijskega razširil na meddržavne odnose. Spor z informbirojem je imel za posledico popolno ekonomsko blokado, psihološki pritisk ter grožnje z vojno. Kljub temu se je Jugoslavija uspešno upirala Stalinovim pritiskom ter obsodbam da vodi protisovjetsko politiko in da je nacionalistična. Tito in posledično KPJ sta se še bolj okrepila, zaradi česar je bila v Sloveniji OF postavljena čisto na stran. V KP so tiste, ki niso nemudoma zavrnili resolucije informbiroja izločili in mnoge kaznovali s »prevzgojo« na Golem otoku, Sv. Grgurju ali drugje.

Po napadu informbiroja so se razmere v Jugoslaviji poslabšale. Že tako skromen življenjski standard je padel, saj je več kot četrtino proračuna šlo za oborožitev. Januarja 1949 so oblasti začele s politiko prisilne kolektivizacije kmetov in njihove zemlje. Nastale so kmečke delovne zadruge, ki so bile zgrešen poskus vladajoče ideologije brez gospodarskih učinkov. Država se je eksperimentu odpovedala (sredi leta 1951), še preden je zares zaživel. Delne spremembe sistema naj bi prinesel, konec leta 1949 uveden, decentraliziran samoupravni model. Državna uprava naj bi se decentralizirala in reorganizirala, občine naj bi prevzele skrb za življenjske funkcije, vloga republik in države naj bi bila zgolj koordinativna. Tudi partija naj bi se odpovedala vlogi »vsesplošnega šefa«. Pomembnejšo vlogo naj bi dobili delavci, ki bi soodločali po delavskih svetih. Z uvedbo delavskega samoupravljanja je politično vodstvo želelo demokratizirati socializem in s tem nekako zaključiti obdobje revolucionarne diktature, v katerem je bila država (KPJ) prisotna v vseh sferah. To jim je uspelo le delno, saj se je največji del dohodka še vedno zbiral v državnih skladih. Poleg tega se KP ni bila pripravljena odpovedati svoji moči. Vloga republik se je še zmanjšala, ker je prevladovalo mnenje, da se bodo vse demokratične pravice – tudi nacionalne – uresničevale s samoupravljanjem. Izkazalo se je, da je bil sistem ekonomsko premalo učinkovit in da se je v njem izgubila individualna odgovornost za dejanja.

Proces takoimenovane »demokratizacije« je bil končan leta 1953, ko je Milovan Đilas²³ na podlagi resolucije, 6. kongresa ZKJ 1952 v Zagrebu, v Borbi²⁴ zapisal, da partija brani svoje interese in privilegije ter da se je odmaknila od delavskega razreda. Poleg tega se je po Đilasovem mnenju partijska vladavina izrodila v birokratizem. Njegov pogled na takratno stanje je oblast označila za revizionizem in ga na plenumu CK ZKJ 16. in 17. januarja 1954 v celoti zavrnila. Partijski nadzor se je poostiril, vloga države pa še povečala. Đilasovo gibanje v Sloveniji ni imelo večjega vpliva.

V drugi polovici petdesetih let se je močno povečala gospodarska rast. Sledilo je »zlato« obdobje gospodarskega razvoja, ki je trajalo približno deset let. V mednarodnih odnosih se je Jugoslavija vedno bolj uveljavljala, Slovenija pa je bila primer njenega uspešnega razvoja in delovanja. V začetku šestdesetih let so nastale napetosti zaradi povečanih davkov na ekstra dobiček, ki je najbolj prizadel slovenska podjetja. Poleg tega je Slovenija že odvajala velik del proračuna v druge jugoslovanske republike, zaradi politike do nerazvitih. Trenja so nastajala tudi zaradi ohranjanja srbohrvaških napisov (tudi v cirilici) na slovenskih postajah in zaradi poučevanja obrambe v srbohrvaškem jeziku na slovenskih fakultetah. Tudi v dopisih in javnosti se je pretežno uporabljal srbohrvaški jezik (podnapisi pri filmih, predvajanje beograjskega TV dnevnika na televiziji). Problem je predstavljalo nesprejemanje slovenskih kandidatov v diplomatske službe in zmanjšanje podpore za slovenske manjšine v drugih državah. Slovencem je jugoslovanski vrh očital podcenjevanje JLA in preveliko usmerjenost in odprtost do Zahoda. Do javnega konflikta je prišlo, ko so, zaradi nestrinjanja gospodarskega plana za leto 1962, slovenski poslanci protestno zapustili glasovanje v zvezni skupščini. Na velik odziv je naletela tudi politično spodbujena polemika med pisateljema Dobrico Josićem²⁵ in Dušanom Pirjevcom²⁶. V začetku leta 1961 se je Josić zavzel za razvoj in napredek socializma ter poudaril, da so nacionalne republike nepotrebne oziroma, da bodo same po sebi odmrle. Temu stališču je ostro nasprotoval Pirjevec. Dialog ni ugodno vplival na novo jugoslovansko ustavo, sprejeto aprila 1963.

FLRJ je postala Socialistična federativna republika Jugoslavija. Poudarjala je socialistične družbene odnose, vendar je bila še vedno centralistično urejena. Republike niso dobile večjih pristojnosti, pravice narodov so bile zanemarjene. Celo zbor narodov v Zvezni

²³ Med vojno je bil zagovornik trde partijske linije, po vojni pa se je zavzemal za liberalizacijo; nakazal je, kako bi se jugoslovanski socializem lahko razvijal bistveno drugače od sovjetskega. Bil je ena izmed vodilnih oseb v ZKJ.

²⁴ Glasilo Zveze komunistov Jugoslavije.

²⁵ Član Zveze komunistov Srbije.

²⁶ Nekdanji partizan in komunist, literarni znanstvenik.

skupščini je bil vključen zvezni zbor. Ustava je temeljila na prepričanju o napredovanju samoupravnega socializma. Le – tega je uzakonila na vseh družbenih področjih. Na družbenem področju so nastajali kritični članki o aktualnih družbenopolitičnih vprašanjih, kritizirali so predvsem komunistično ureditev in se zavzemali za bolj pluralistične perspektive socializma. Kulturni ustvarjalci so se zavzemali za kulturno svobodo, neodvisno od ideologije in političnega sistema. Zaradi kritične igre o kmetijstvu, Topla greda, Pučnikovih člankov in člankov Veljka Rusa je bila revija Perspektive aprila, leta 1964 prepovedana, Pučnik pa je zopet moral v zapor²⁷. Slovensko vodstvo se je za prepoved odločilo zaradi tega, ker je menilo, da Perspektive spodbujajo možnost za razvoj politične konkurence. Prvič po vojni se je oglasila javnost in proti temu protestirala. Po drugi strani so se izboljšali odnosi med državo in cerkvijo. Leta 1966 je Jugoslavija podpisala z Vatikanom protokol, ki je olajšal stike države z rimokatoliško versko skupnostjo. Še vedno pa je potekal »boj« med centralisti in federalisti. Tehtnico je na 8. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije²⁸ prevesil na stran federalistov Tito. S tem je omogočil Kardelju, da je na seji izvršnega komiteja CK Zveze komunistov Jugoslavije²⁹ predstavil svoje ideje. Predlagal je, naj republike dobijo nekakšno državnost, saj naj bi bili jugoslovanski narodi na to popolnoma pripravljeni. V okviru federacije naj bi države uresničevale skupne funkcije in dogovorjeno politiko. Predstavil je tudi koncept gospodarske reforme, katere smernice naj bi bile začrtane v smeri večje decentralizacije, gospodarske rentabilnosti, mednarodne konkurenčnosti in resnične uveljavitve samoupravljanja. Poroka za nemoteno delovanje federacije naj bi bila enotna zveza komunistov in enotna vojska. Gospodarska reforma je bila uzakonjena leta 1965. Uresničevati pa se je začela šele poleti 1966, z odvzemom partijskih in državnih funkcij Aleksandru Rankoviću, na 4. plenumu CK Zveze komunistov Jugoslavije t.i. brionskem plenumu, zaradi zlorab pooblastil Službe državne varnosti in domnevnega prisluškovanja Titu. Za izpeljavo reforme je bil nato odgovoren Boris Kraigher, podpredsednik zveznega izvršnega sveta. V Sloveniji je bil leta 1967 izvoljen nov izvršni svet, katere predsednik je postal liberalno usmerjeni Stane Kavčič. Njegova »ekipa« je bila prepričana, da je slovensko gospodarstvo preveč obremenjeno in nima možnosti pravega razvoja zaradi zveznega centralizma. Zavzemali so se za terciarizacijo gospodarstva (razvoj trgovine,

²⁷ V drugi polovici petdesetih let je obstajala Revija 57, okoli katere so se zbirali in v njej objavljali svoje članke slovenski kritični intelektualci. Oblast jo je ukinila in pisca Jožeta Pučnika obsodila na več let strogega zapora. Preostali intelektualci so leta 1960 začeli izdajati novo revijo – Perspektive.

²⁸ V Beogradu leta 1964.

²⁹ Novembra 1965.

bančništva, turizma, prometa, storitvenih dejavnosti). Razmišljali so o novih oblikah lastnine, tudi o delničarstvu. Konec julija 1969 je izbruhnila cestna afera, saj je zvezna vlada Sloveniji odtegnila že obljubljena sredstva za izgradnjo avtoceste Ljubljana – Postojna. Večina slovenske javnosti je Kavčiča podprla, nasprotoval pa mu je Edvard Kardelj, češ da se obnaša nacionalistično. Čeprav je Kavčič ostal predsednik Izvršnega sveta Slovenije do leta 1972, je bil politično onemogočen, poražen. Jugoslovansko vodstvo je počasi začelo priznavati problem »nacionalnosti« in se resno ukvarjati z nacionalnimi odnosi. Prvi poskusi federalizacije države so bili amandmaji³⁰ k ustavi iz aprila 1963. Ta proces je dosegel vrhunec 21. februarja 1974, ko je bila kljub nasprotovanju večine srbskih politikov, sprejeta nova ustava.

Le-ta vpeljuje v SFRJ dogovorni element, saj je temelj ustroja državne ureditve pravica narodov do samoodločbe in suverene državne oblasti ter pristojnosti republik kot primarnih nosilcev državne oblasti. Jugoslavijo je nova ustava opredeljevala kot zvezno republiko enakopravnih narodov in narodnosti. V preambuli in temeljnih načelih je poudarjala, da so odnosi med njimi utemeljeni na utrjevanju pravic in odgovornosti republik in pokrajin. Vsak narod naj bi imel pravico do samoodločbe in pravico do odcepitve. Narodi in narodnosti naj bi svoje suverene pravice uresničevali v republikah in pokrajinah; v federaciji pa le takrat, ko naj bi urejali zadeve opredeljene z zvezno ustavo. V ustavi sta bili zapisani tudi paritetno načelo³¹ in načelo odgovornosti republik in pokrajin za lasten in skupen razvoj. Odločanje na zvezni ravni je temeljilo na sporazumevanju in dogovarjanju. Soglasje republik in pokrajin, ki sta bili v glavnem izenačeni z republikami, je bilo obvezno, kadar je šlo za sprejemanje ustave, spremembo meja ali ratifikacijo nekaterih meddržavnih pogodb. V drugih primerih³² je bila odločitev mogoča le s soglasjem, izjemoma s preglasovanjem. Vendar je taka odločitev lahko veljala najdlje eno leto. Zvezna skupščina je tudi v tej ustavi ostala dvodomna. Pomembno vlogo si je pridobilo predsedstvo SFRJ. Slovenska skupščina je novo ustavo Socialistične republike Slovenije sprejela 28. februarja 1974. Poudarjala je avtonomen položaj Slovenije in pravico do samoodločbe, ki jo je navezovala na ostale republike v Jugoslaviji, ter uvajala novosti in nekatere posebnosti v družbeni ureditvi. Liberalnejši in bolj demokratični odnosi se kljub temu niso razvili zaradi vloge zveze komunistov, ki ji je ustava še vedno zagotavljala vodilni položaj. Hkrati z novo ustavo so bile za vse družbene

³⁰ V letih 1967, 1968 in 1971.

³¹ Pomeni enakopravno udeležbo v organih federacije.

³² Zlasti o ekonomskih vprašanjih v zboru republik in pokrajin.

dejavnosti uvedene samoupravne interesne skupnosti, dve leti kasneje pa je zvezna skupščina sprejela zakon o združenem delu. To naj bi spodbudilo odmiranje države. Vendar se to ni zgodilo. Komunistična partija je imela še vedno v rokah vso oblast in ni dopuščala kakršnega koli odmiranja države. Gospodarske težave so se stopnjevale. Vedno večje je bilo nezadovoljstvo republik in avtonomnih pokrajin. Pričela so se medsebojna obtoževanja, učinkovitih zveznih rešitev pa ni bilo. Jugoslavija je kratkotrajno mirila nastalo situacijo z zadolževanjem v tujini.

Že leta 1971 so Srbi sprožili akcijo o njihovi ogroženosti v Jugoslaviji, zaradi ustavnih sprememb, ki so se v tistem času sprejemale. Do ostrega in odkritega spopada med nacijami in republikami je prišlo v prvi polovici osemdesetih let, po smrti zgodovinskih voditeljev revolucije in socialističnega razvoja³³. Najprej se je mednacionalni spor pokazal med Albanci in Srbi na Kosovu. V tem času je tudi srbski nacionalizem ponovno dobil svoj zagon. Leta 1984 je izšla knjiga Jovana Mirića »Sistem i kriza«, kjer se zavzema za zmanjšanje pravic republik nasproti federacije, hkrati pa za okrepitev položaja Srbije nasproti avtonomnima pokrajinama. Mirić je mnenja, da Albanci v Srbiji ne morejo biti nič drugega kot narodna manjšina, Srbi v drugih republikah, pa ne morejo biti v položaju narodne manjšine. Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti iz leta 1986 je z načelom, da morajo vsi Srbi živeti v eni državi³⁴, napovedal pritisk proti ostalim republikam. Slovensko izobraženstvo, gospodarstveniki in politiki so se centralizaciji in unifikaciji države upirali. Po letu 1986 so si za reforme prizadevali tudi slovenski komunisti.

Spomladi leta 1987 so nekateri avtorji in sodelavci Nove revije v njeni 57. številki objavili svoje članke. Bistvo člankov je bila zahteva po suverenosti Slovenije, odpravi političnega monopola ZKS in vsesplošni demokratizaciji družbe in države. Slovenska oblast se s članki sicer ni strinjala, vendar tudi proti avtorjem in uredništvu ni ukrepala. To je spodbudilo zvezno oblast, da je Slovence, konec marca 1988, obtožil protirevolucionarnega in protiustavnega delovanja, pri tem pa naj bi sodelovala tudi slovenska oblast. Po objavi večjih kritičnih člankov v glasilu Mladina, na račun Jugoslovanske ljudske armade, je generalštab slovenskemu vodstvu vsiljeval vojaško pomoč. Zaradi neenotnosti zveznega političnega vodstva je vojska pričela delovati samostojno. Slovenski Službi državne varnosti je naročila, naj 31. maja 1988 aretirajo tri novinarje Mladine in podčastnika Jugoslovanske ljudske armade. Le-ti naj bi nezakonito

³³ Kardelj je umrl leta 1979, Tito 1980, Bakarić 1983.

³⁴ Tako imenovani velikosrbski program.

prišli do zaupnega vojaškega dokumenta. Vojaško sodišče v Ljubljani jih je obsodilo na zaporne kazni. Slovenska javnost je bila zgrožena, da je obsojenim sodilo vojaško in ne civilno sodišče in to v srbskem jeziku. Slovenska oblast pa je doživljala kritike s strani domače javnosti, češ da se ni zavzela za četverico, in tudi s strani zveznega vodstva na račun njenega nesodelovanja. Kot odgovor na aretacijo četverice se je iz zametkov opozicijskih organizacij, skupin civilne zaščite in predvsem mladinske organizacije ustanovil Odbor za varstvo človekovih pravic, katere predsednik je postal Igor Bavčar. Odbor je užival popolno podporo Slovencev. Ni se razvil v politično organizacijo, je pa ključno vplival na nastajanje političnih strank.³⁵ Programsko so si bile stranke med seboj zelo podobne, saj so vse zagovarjale politično in gospodarsko demokracijo, decentralizirano in (kon)federativno Jugoslavijo z visoko stopnjo suverenosti federalnih enot. Zavzemale so se za povezovanje z ostalimi evropskimi narodi in poudarjale ekološko usmerjenost Slovenije. Razlikovale pa so se v načinih, kako priti do zelenega cilja. Predstavniki oblasti so si kljub vsemu želeli sporazuma s federacijo in Srbiji predlagali asimetrično federacijo. Prizadevali so si za demokratizirano in pluralizirano Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Opozicijske stranke pa so bile pripravljene samo na konfederacijo ter odločno zahtevale politični pluralizem z večstrankarskim sistemom. Spomladi, aprila, leta 1988 je bilo objavljeno Gradivo za slovensko ustavo. Nagibalo se je k precej radikalnemu spreminjanju ustavne ureditve in položaja Slovenije. Še vedno pa je rešitev iskalo v okviru federativne ureditve. S formiranjem opozicijskih strank in njihovim kritiziranjem obstoječega političnega in gospodarskega stanja se je nerazpoloženje do Slovencev še povečalo. Glavni nasprotniki slovenskih idej so bili Srbi, ki so 1989. leta odvzeli avtonomijo pokrajinama Kosovu in Vojvodini. Februarja 1989 so vse slovenske politične organizacije v Ljubljani združeno pripravile manifestacijo proti dogajanju na Kosovu in tako vplivale na celotno državo. To je spodbudilo hudo kampanjo proti Slovincem, zlasti v Srbiji. Organizirali so se protislovenski mitingi in politično hujskanje. Vse skupaj je samo pospeševalo razpadanje Jugoslavije.

Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovenska kmečka zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje in Socialdemokratska zveza Slovenije so 8. maja leta 1989 javnosti predstavili Majniško deklaracijo. V njej so izražene zahteve po suvereni

³⁵ Prva pobuda za ustanovitev (socialdemokratske) stranke je bila dana že leta 1987, med stavko v Litostroju. Dejansko pa so bile prve stranke ustanovljene leta 1988, večina pa jih je nastala 1989. V tem času je nastalo več kot sto političnih organizacij. Pomembnejše med njimi so: Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenska ljudska stranka, Slovenski krščanski demokrati, Zeleni Slovenije in Liberalna stranka.

državi slovenskega naroda, po samostojnih odločitvah glede povezovanja z ostalimi narodi, po spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem ter po družbeni ureditvi, ki bo osvobodjena v naprej postavljenih političnih ideologij. Poleg tega je predsednik CK ZK Slovenije Milan Kučan na seji CK ZKJ izjavil, da slovenski komunisti ne bodo izvrševali ukrepov, ki bodo v nasprotju z interesi Slovenije. Vse to je bilo odločilno za sprejem amandmajev k ustavi 27. septembra 1989. Konec novembra je slovenska oblast, z veliko podporo javnosti, prepovedala »miting resnice³⁶«, ki so ga načrtovali srbski nacionalisti v Ljubljani. Srbija in Črna Gora sta zato gospodarsko osamili Slovenijo. Sledil je razpad Zveze komunistov Jugoslavije, 22. januarja 1990, po odhodu slovenske delegacije s 14. kongresa ZKJ. Delegacija je kongres protestno zapustila zaradi možnosti preglasovanja republiških organizacij o temeljnih kadrovskih, statutarnih in programskih vprašanjih³⁷. Marca 1990 pa je Skupščina RS sprejela nova ustavna dopolnila, ki so na novo uredila način predlaganja kandidatov za republiško skupščino, Predsedstvo republike in Predsedstvo SFRJ; na novo so bila določena temeljna načela ustave; spremenjene so bile določbe o pristojnosti zborov Skupščine RS³⁸; z amandmajem so črtali besedo »socialistična« iz imena Republika Slovenija. Skupaj s sprejemom amandmajev je slovenska Skupščina sprejela tudi Deklaracijo o urejanju razmerji, ki imajo splošen pomen za Republiko Slovenijo. V njej ugotavlja, da se zaradi srbske prekinitve odnosov s Slovenijo ne uresničuje ustava SFRJ. Poleg tega je za suverenost in razvoj slovenskega naroda nujno potrebna konfederalna ureditev Jugoslavije. Na koncu Deklaracije republiška Skupščina poziva vse, da opustijo nasilna dejanja ter stvari rešijo po demokratični poti in z dialogom.

Konec leta 1989 je nastal Demos – Demokratična opozicija Slovenije³⁹. Do združitve je prišlo zaradi bližajočih se volitev (aprila 1990), kar se je izkazalo za pametno potezo, saj so na volitvah dobili večino (približno 54%). Vlado je nato sestavil predsednik najmočnejše opozicijske stranke – Slovenski krščanski demokrati – Lojze Peterle. Za predsednika predsedstva Republike Slovenije pa je bil, v drugem krogu, izvoljen Milan Kučan.

V obdobju po volitvah so se tudi še stranke Demosa strinjale s konfederacijo. Novoizvoljena skupščina je bila zelo dejavna in je julija 1990 sprejela Deklaracijo o

³⁶ Na njem naj bi bile predstavljene srbske namere v Jugoslaviji.

³⁷ Med drugim tudi o predlogu, naj se ZKJ preobrazi v zvezo samostojnih republiških organizacij, ki se svobodno povezujejo, in glede tega, kakšna naj bo bodoča ureditev mednacionalnih odnosov v jugoslaviji.

³⁸ Zbori o vseh pomembnejših odločitvah odločajo enakopravno oziroma na skupni seji.

³⁹ Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenski krščanski demokrati, Liberalna stranka, Zeleni Slovenije in Slovenska kmečka zveza oz. Ljudska stranka.

suverenosti države Republike Slovenije. Z njo je Slovenija posegla po pravici do samoodločbe in jasno pokazala, da zvezne organe razume kot skupna telesa konfederalne zveze držav. V prvih petih členih Deklaracija o suverenosti RS pojasnjuje, da je v RS razglašena suverenost ter določa enoletni rok za sprejem nove ustave; izreka tudi sklep, da se dopušča samo tiste zvezne predpise, ki so v skladu z njeno notranjo ureditvijo. Z novimi ustavnimi spremembami, septembra in oktobra 1990, je skupščina RS konkretizirala točke iz Deklaracije o suverenosti ter prevzela odločanje o služenju vojaškega roka, teritorialni obrambi in njenem poveljniku.

Že maja 1990 je Vojaški svet Jugoslovanske ljudske armade ukazal poveljnikom teritorialne obrambe, naj vse orožje in opremo prenesejo v skladišča Jugoslovanske armade, pod pretvezo, da bo tam njihova oprema bolje varovana. Več kot tri četrtine slovenskih občin je orožje že izročilo, še preden je predsedstvo 19. maja 1990 akcijo ustavilo. Slovenija se je počutila ogroženo. Pod vodstvom ministra za obrambo, Janeza Janše, in notranjega ministra, Igorja Bavčarja, ter z vednostjo predsednikov republike, skupščine in vlade na podlagi Zakona o splošnem ljudskem odporu in družbeni samozaščiti začela ilegalno oblikovati in urediti *Manevrsko strukturo narodne zaščite*. Oktobra 1990 so pripadniki Jugoslovanske ljudske armade nasilno zasedli republiški štab teritorialne obrambe in takrat se je Manevrska struktura vključila v teritorialno obrambo. Nasilje Jugoslovanske armade je v Sloveniji izzvalo splošno nezadovoljstvo in nestrinjanje z njenimi metodami.

Sredi oktobra 1990 sta Slovenija in Hrvaška federaciji in vsem republikam predlagali podpis konfederalne pogodbe. Temeljna predpostavka takega modela naj bi bil skupen ekonomski interes. Konfederacija naj bi imela največ pristojnosti na področju ekonomije in ekologije, manj pa na vojaškem področju in pri mednarodnih odnosih. Zamišljena je bila kot mednarodna organizacija po vzoru Evropske skupnosti. Temeljila naj bi na prostovoljnem in ne vsiljenem članstvu. Njen cilj pa naj bi bil, da kot celota postane članica Evropske skupnosti. Vendar pa model nikoli ni postal predmet resnejšega preučevanja v zveznih organih.

Ker je slovenskemu vodstvu postajalo vse bolj jasno, da s pogajanjem ne bodo dosegli veliko, zaradi recentralističnih teženj zvezne oblasti in Srbije, je prišlo do odločitve o razpisu plebiscita za samostojno in neodvisno državo. Razpis plebiscita je omogočil sporazum vseh političnih strank in poslanskih skupin zastopanih v parlamentu. Skupščina Republike Slovenije je 6. decembra 1990 sprejela *Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije*. Istočasno je bil sprejet tudi *Razglas državljanom*

Republike Slovenije oziroma vsem volivcem v RS, kjer je Skupščina razlagala o pomenu odločitve glede samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Sprva je bilo iz Zakona in Razglasa še jasno razvidno, da Republika Slovenija ni izključevala možnosti konfederalnega povezovanja z drugimi republikami oziroma je to možnost Skupščina še posebej poudarila. Vendar je pozneje idejo opustila zaradi negativnih reakcij zveznega vodstva in vojaške intervencije zoper Slovenijo. Ob razpisu plebiscita pa je Slovenija objavila tudi *Pismo o dobrih namenih* v katerem je domačo, jugoslovansko, evropsko in svetovno javnost seznanila z željo slovenskega naroda po samostojni in neodvisni državi ter o sredstvih in načinih, kako priti do tega cilja. Pred izvedbo plebiscita je Slovenija sprejela *Deklaracijo o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope*.

Plebiscit je bil izveden 23. decembra 1990. Udeležba je bila nad pričakovanji, kar 93,2%. Od tega jih je za samostojnost glasovalo okrog 95% (88,5% vseh glasovalnih upravičencev). Rezultati so potrdili, da Slovenija ne želi ostati znotraj SFRJ. Mesec dni kasneje⁴⁰ je nov ustavni zakon še razširil krog zveznih zakonov, ki v Republiki Sloveniji niso več veljali. 20. februarja 1991 je Skupščina Republike Slovenije sprejela *Resolucijo o predlogu za sporazumno združitve s SFRJ*. Le – ta ugotavlja, da so prebivalci Republike Slovenije na plebiscitu izrazili svojo politično voljo, da Slovenija postane suverena država. Skupščina je obvezana odločitev, sprejeto na plebiscitu, izvesti v šestih mesecih. V tem obdobju mora sprejeti vse potrebne pravne akte in ukrepe, da bo lahko prevzela izvrševanje suverenih pravic in da začne pogajanja o pravnem nasledstvu SFRJ. Na podlagi Resolucije je Republika Slovenija naslovila na vse druge jugoslovanske republike predlog o sporazumni združitvi s SFRJ. Skupščina ja sprejela tudi sklep o imenovanju delegacije za pogajanja o združitvi. V tej delegaciji so bili predsednik predsedstva, predsednik skupščine in predsednik izvršnega sveta.

Na Resolucijo je odgovoril le Sabor Republike Hrvaške. Ostale republike so srečanja z Delegacijo odklonila. Zato je slovenska skupščina sprejela posebno *Sporočilo Skupščini SFRJ*⁴¹. V njem Jugoslavijo obvešča, da je Slovenija pripravljena sodelovati z drugimi republikami in organi federacije glede postopka združevanja, ki izhaja iz plebiscitarne odločitve. Zelo pomembna je bila 4. točka tega Sporočila, kjer RS seznanja Skupščino SFRJ, da bo najkasneje 26. junija 1991 razglasila samostojnost in neodvisnost države Republike Slovenije. Vendar je tudi to opozorilo ostalo brez reakcije SFRJ in mu ni uspelo priti do sporazuma med republikami o združitvi.

⁴⁰ 23. januarja 1991.

⁴¹ 9. maja 1991.

Dan pred osamosvojitvijo, 24. junija 1991, je bil sprejet amandma k ustavi RS, ki določa grb in zastavo. *Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije* je bila sprejeta 25. junija 1991. S tem je bila razglašena in formalno uvedena državna samostojnost RS. Dokument ima ustaven pomen, v nekem smislu nadustavnega, saj je bilo v njej določeno, da za RS ustava SFRJ ne velja več. Sočasno s sprejemom Temeljne ustavne listine je bila sprejeta tudi *Deklaracija o neodvisnosti*. Njen cilj je bil obvestiti javnost o motivih in ciljih, ki jih je imelo osamosvajanje Slovenije in ne posega v vsebino osamosvojitvenih dokumentov.

5.6 Obdobje slovenske ustave

Dne 26. junija 1991 je bila, na ljudskem zborovanju na Trgu republike v Ljubljani, razglašena neodvisnost Republike Slovenije. Vendar veselje ni dolgo trajalo, saj je že iz noči 26. na 27. junija JLA napotila svoje enote iz kasarn proti mejnim prehodom, z namenom, da bi Slovenijo odrezale od sveta in preprečile njeno samostojnost.

Vendar je RS, zaradi neproduktivnih pogajanj za razdružitev, že 15. maja 1991 na sestanku v Poljčah sprejela predlog ukrepov za obrambo Slovenije v primeru jugoslovanske agresije.

Predsedstvo Republike Slovenije je na razširjeni seji, 27. junija 1991, soglasno ugotovilo, da je bil na RS izveden nasilen in brezobziren poseg vojske ter da gre za agresijo na samostojno in neodvisno Slovenijo, ki jo skuša jugoslovanska vojska trajno okupirati. Zato je Skupščina pozvala vse Slovence, naj ne sodelujejo v akcijah proti lastni državi in lastnemu narodu. Odpoklicala je tudi vse svoje predstavnike iz zveznih organov ter prekinila dogovarjanje o razdružitvi SFRJ.

Osamosvojitvena slovenska vojna je trajala deset dni. JLA je podcenjevala slovensko pripravljenost in se je uštela pri oceni, da bo akcijo izvedla brez zapletov in da bo ustražovala slovenski narod. Ni upoštevala dejstva, da je Republika Slovenija pripravljala teritorialno obrambo in policijo na možno jugoslovansko agresijo. Poleg tega je bila v trenutkih osamosvajanja nacionalna samozavest Slovencev na vrhuncu. Zlasti pa se je v času vojne izkazala medijska dejavnost, ki je pomembno prispevala k mobilizaciji prebivalstva. Na našo »srečo« je bil napad na Slovenijo izvršen v času, ko je v Ljubljani zasedal prvi Slovenski svetovni kongres, kjer je bilo veliko tujih novinarjev. Le – ti so s

svojimi sporočili matičnim državam in svetu prispevali k razumevanju, da se Slovenija brani in da ni ona agresorka.

Že 29. junija 1991 se je v Zagrebu tričlanska delegacija Evropske skupnosti⁴² sestala s slovensko delegacijo⁴³. Beseda je tekla o prekinitvi ognja. Naslednji dan je v Slovenijo, Ljubljano, pripotoval predsednik jugoslovanske vlade Marković, vendar se vojna ni končala. Slovenska teritorialna obramba in policija sta blokirali JLA toliko časa, dokler ni začela delovati mednarodna politika.

Vojna se je končala 7. julija 1991. Tega dne so se na Brionih⁴⁴ sestali predstavniki Republike Slovenije⁴⁵, delegacija SFRJ in delegacija Evropske skupnosti. Podpisana je bila skupna deklaracija, ki je pomenila konec vojne. V njej je bilo dogovorjeno, da nadzor nad mejami RS opravlja slovenska milica, prihodek od carin pa je last federacije. Poleg tega naj bi slovenske oborožene sile deblokirale vse vojašnice, kamor se morajo vrniti enote JLA. Izpuščeni naj bi bili vsi vojni ujetniki, Slovenija pa naj bi se za tri mesece odpovedala osamosvojitvenim ukrepom, nikakor pa tudi sami odločitvi o osamosvojitvi. Del slovenske javnosti je Brionski sporazum razumel kot odpoved suverenosti in preklic osamosvojitve, vendar ga je kljub temu slovenska Skupščina, 10. julija 1991, potrdila. Predsedstvo SFRJ je sprejelo odločitev, da se mora armada v treh mesecih umakniti iz Slovenije, k čemur je pripomogla vojna na Hrvaškem in širjenje napadov jugoslovanske armade tudi v Bosni in Hercegovini. Tudi med moratorijem⁴⁶ je Slovenija nadaljevala z diplomatsko dejavnostjo.

Še preden je Slovenija uspela sprejeti svojo novo ustavo, so jo priznale Hrvaška, Litva, Latvija, Gruzija in Estonija. Do Brionskega sporazuma sta ji podporo izkazovali tudi sosednji državi Italija in Avstrija ter Nemčija, vendar so spoštovale skupno evropsko stališče. Kljub pozivom ameriškega veleposlanika v Beogradu sta Predsedstvo in Vlada Republike Slovenije, 1. oktobra 1991, mednarodno javnost obvestili, da bo po preteku moratorija, 8. oktobra 1991, Republika Slovenija uveljavila suverenost nad svojim ozemljem. Dan prej je uvedla tolar, kot slovensko državno valuto. Sredi oktobra je tudi Evropski parlament ocenil, da je Jugoslavija razpadla in da ni več možnosti za skupno, zvezno državo. Evropska skupnost se je decembra 1991 odločila, da bodo njene članice Slovenijo in Hrvaško priznale 15. januarja 1992. Ves čas osamosvojitvenega procesa je

⁴² Poos, van den Broek in de Michelis.

⁴³ Kučan in Rupel.

⁴⁴ Zato t.i. Brionski sporazum.

⁴⁵ Predsednik predsedstva Milan Kučan, predsednik vlade Lojze Peterle, predsednik parlamenta dr. France Bučar, bivši predsednik predsedstva dr. Janez Drnovšek in zunanji minister dr. Dimitrij Rupel.

⁴⁶ Obdobje trimesečnega odloga slovenske samostojnosti.

Slovenijo podpirala tudi vatikanska diplomacija. V začetku leta 1992 je bila Slovenija v glavnem mednarodno priznana s strani pomembnejših držav, nazadnje tudi s strani ZDA, 7. aprila. Na zasedanju Generalne skupščine, 22. maja 1992, pa je bila sprejeta za polnopravno članico Združenih narodov.

Po več kot enoletnem pisanju in dogovarjanju ter večkrat prekršenimi roki za sprejem, je 23. decembra 1991 Skupščina Republike Slovenije sprejela prvo slovensko demokratično ustavo. Sprejeta je bila s predpisano⁴⁷ večino na ločenih sejah družbenopolitičnega zbora, zbora občin in zbora združenega dela. Še isti dan je bila razglašena in tudi stopila v veljavo.

5.6.1 Ustava Republike Slovenije

Nekakšno uvodno besedilo k ustavi je preambula. Le - ta pojasnjuje razloge in izhodišča za sprejem nove ustave. Razlaga okoliščine in dejstva, ki nam pomagajo razumeti, zakaj se je Slovenija odločila za samostojno pot, za sprejem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.

Pred normativnim delom Ustave RS je napisano, da le – ta izhaja iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, temeljnih človekovih pravic in svoboščin, temeljne in trajne pravice slovenskega naroda do samoodločbe in iz dejstva, da smo Slovenci bili večstoletni boj za narodno osvoboditev.

(Ustava Republike Slovenije 1998: 9)

Prvo poglavje predstavljajo splošne določbe, ki Slovenijo opredelijo kot demokratično republiko (1. člen) ter pravno in socialno državo (2. člen), kjer ima oblast ljudstvo (3. člen). Slovenija je teritorialno nedeljiva (4. člen) in na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine (5. člen). V splošnih določbah izvemo tudi o grbu, zastavi in himni (6. člen) ter ločenosti cerkve od države (7. člen). Glavno mesto je Ljubljana (10. člen), uradni jezik slovenščina (11. člen). Državljanstvo je urejeno z zakonom (12. člen), prav tako status tujcev (13. člen). Zakoni in predpisi morajo biti v skladu z načeli mednarodnega prava (8. člen). V Sloveniji pa je zagotovljena tudi lokalna samouprava (9. člen).

⁴⁷ 2/3 večina vseh poslancev.

Sledi pomembno drugo poglavje o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah. V njem so obravnavane človekove pravice in svoboščine, ki naj bi bile uresničljive in iztožljive, zato nekaterih pravic v tem poglavju ne bomo našli. V poglavju so vsebovane nekatere splošne določbe, ki zajemajo uresničevanje, omejevanje in začasno razveljavitev pravic in svoboščin. Ključnega pomena pa je tudi to, da se pravice in temeljne svoboščine uresničujejo neposredno na podlagi ustave in da so možnosti zakonskega poseganja vanje restriktivno določene. Njihova razveljavitev je možna le za določen čas in pod naprej določenimi pogoji. Določene pravice⁴⁸ pa se pod nobenimi pogoji ne smejo omejevati ali razveljaviti.

(Ribičič 1992: 64)

Gospodarska in socialna razmerja so obravnavana v tretjem poglavju.

Četrto poglavje je najobsežnejše in se ukvarja z državno ureditvijo. Razdeljeno je na več podpoglavji.

Peto poglavje govori o samoupravi in loči med lokalno samoupravo, kjer ključno vlogo igrajo občine, ter drugo samoupravo, katera velja na področju družbenih dejavnosti.

Šesto poglavje je namenjeno javnim financam in se med drugim ukvarja s proračunom, računskim sodiščem in centralno banko.

V sedmem poglavju izvemo o ustavnosti in zakonitosti v Republiki Sloveniji.

Posebno poglavje, to je osmo poglavje, je namenjeno ustavnemu sodišču.

Predzadnje, deveto, poglavje obravnava postopek za spremembo ustave.

V zadnjem poglavju pa so zapisane prehodne in končne določbe.

⁴⁸ Nedotakljivost človekovega življenja, prepoved mučenja, varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, domneva nedolžnosti, načelo zakonitosti in pravna jamstva v kazenskem postopku in svoboda vesti.

6. POLITIČNE DOKTRINE V SLOVENSKI USTAVI

6.1 Socialistični členi

Z gotovostjo lahko trdim, da socialistične prvine najdemo v drugem členu slovenske ustave, ki pravi, da je Slovenija socialna država. Gre za splošno ustavno načelo, ki zahteva konkretnjšo pojmovno opredelitev in razgraditev. Le-ta je na ustavnopravni ravni mogoča na dva načina in sicer z ustavnosodno interpretacijo, ki razvije posamezna podnačela, ki izhajajo iz splošnega načela socialne države oziroma ki ga sestavljajo, ter s konkretizacijo načela socialne države prek drugih ustavnih določb. Izpeljavo načela socialne države na ustavnopravni ravni predstavljajo tudi posamezne ustavne določbe v okviru poglavja o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, o gospodarskih in socialnih razmerjih in o državni ureditvi. Verjetno se prav v tem skriva razlog, da načelo socialne države v poglavju o splošnih določbah ni podrobneje razdelano.

Kot najpomembnejše »izpeljanke« načela socialne države je treba omeniti določbe v zvezi z zaposlitvijo in delom. V ta okvir spadajo 49. člen o svobodi dela, 66. člen o varstvu dela, 75. člen o soodločanju, 76. člen o sindikalni svobodi in 77. člen, ki govori o pravici do stavke.

Nadaljujemo lahko s členi v zvezi s socialno varnostjo v širšem smislu. Konkretno so to 50. člen o pravici do socialne varnosti, 51. člen o pravici do zdravstvenega varstva ter 52. člen o pravicah invalidov.

Na načelo socialne države se vežejo tudi določbe o varstvu družine, starševstva in otrok in sicer 53. člen o zakonski zvezi in družini, 54. člen o pravicah in dolžnostih staršev, 55. člen o svobodnem odločanju o rojstvih otrok ter 56. člen o pravicah otrok.

Iz načela socialne države sta izpeljana tudi naslednja člena: 57. člen o izobrazbi in šolanju ter 78. člen, ki pravi, da država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje.

Izraz načela socialne države so tudi tiste ustavne določbe, ki na nek način omejujejo določene človekove pravice oziroma svoboščine. Naprimer pri opredelitvi ustavnopravnega jamstva lastnine, 33. člen o pravici do zasebne lastnine in dedovanja, je treba upoštevati tudi njeno socialno funkcijo, 67. člen o lastnini, ki je podrobneje urejen z zakonom.

Prav tako je »omejen« 74. člen o podjetništvu, ki v prvem odstavku zagotovi svobodo gospodarski pobudi, v drugem odstavku pa določi, da se gospodarska dejavnost ne sme izvajati v nasprotju z javno koristjo.

Poseben pomen moramo pripisati tudi 14. členu, ki v prvem odstavku med okoliščinami, ki ne smejo biti podlaga za razlikovanje, našteva tudi gmotno stanje in družbeni položaj posameznika, v drugem odstavku pa določa splošno načelo enakosti.

Zanimivo je, da je načelo socialne države v Ustavi izpeljano tudi v okviru določb o državni ureditvi – konkretno z vzpostavitvijo Državnega sveta, ki je sestavljen med drugim tudi iz nosilcev socialnih interesov. S tem načelo socialne države dobi institucionalni izraz.

Nekateri členi Ustave Republike Slovenije sami po sebi ne pomenijo neposredne izpeljave načela socialne države, vendar pa npr. iz interpretacije pravice do sodnega varstva, 23. člen, in iz 22. člena o enakemu varstvu pravic izhaja, da je za njihovo konkretizacijo v določenih primerih potrebno oprostiti stroške oziroma nuditi brezplačno pravno pomoč in sicer z namenom, da se tudi revnejšim omogoči dostop do sodišča in enakovredni procesni položaj.

Na splošno bi za celotno drugo poglavje o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah lahko rekli, da je tesno povezano z načelom socialne države. Dejstvo je, da obstajajo razlike med socialnimi pravicami in klasičnimi civilnimi in političnimi človekovimi pravicami, vendar enih brez drugih ni mogoče učinkovito uresničevati. Medsebojno so namreč prepletene in pogojene, v kolikšni meri se uresničujejo pa je odvisno od vrednostnega sistema družbe. Skupno jim je tudi to, da v središče postavljajo človeka kot posameznika in kot družbeno bitje, čigar pravice segajo le do tja, kjer se začnejo pravice nekoga drugega.

Med ustavne določbe z elementi socializma Lukšič (1992: 307) prišteva tudi 145. člen o samoupravi na področju družbenih dejavnosti.

6.2 Liberalni členi

Za liberalno politično doktrino je najpomembnejši posameznik in njegova svoboda, v katero od vseh dejavnikov in akterjev lahko najbolj poseže država. Zato se z liberalnodemokratsko usmerjenostjo naše ustave srečamo že pri 1. členu, ki pravi, da je Slovenija demokratična republika. Razumevanje in razlaga 1. člena je nedeljivo povezana

s 3. členom, ki pravi, da ima v Sloveniji oblast ljudstvo, ki jo izvršuje neposredno in z volitvami po načelu delitve oblasti. Prav to načelo zagotavlja, da se vse tri veje oblasti druga drugo omejujejo in s tem preprečujejo, da bi se v državi mogla oblast koncentrirati, v skrajnem primeru, le v eni osebi, kar bi odpravilo svobodo posameznika.

Vendar je treba opozoriti, da je drugi stavek 2. odstavka 3. člena nekoliko sporen. V Republiki Sloveniji je zakonodajna oblast in del izvršne oblasti (predsednik republike) voljen z neposrednimi volitvami. Vlada, pa je v nasprotju z načelom delitve oblasti, izpeljana iz zakonodajne oblasti in zato ne more biti samostojna veja oblasti v relaciji do zakonodajne veje (Lukšič 1992: 306). Torej bi bila pravilnejša formulacija ustavne določbe v smislu delitve funkcij med izvršne, zakonodajne in sodne organe.

Tudi prvi del 2. člena, da je Slovenija pravna država, sem uvrstila med liberalne člene. Po mnenju pravnih strokovnjakov (Maunz/Dürig, Art. 20 v Šturm 2002: 54, 55) so temeljni elementi pravne države naslednji: delitev oblasti; varovanje osebnih svoboščin; zakone sprejema parlament, ki ga izvoli ljudstvo, skladno z demokratičnimi načeli; podrejenost izvršilne oblasti in sodstva zakonu; ravnanje države do državljanov je močno omejeno, s tem pa tudi merljivo in predvidljivo; pravna varnost; načelo zaupanja v veljavnost in trajnost zakona, prepoved retroaktivnega delovanja zakona; prepoved čezmernih posegov države oziroma načelo sorazmernosti; načelo jasnosti v zakonih; razvit sistem sodstva in njegova neodvisnost; možnost sodnega nadzora upravnih določb; ustavna pritožba zoper sodne odločbe; načeli *nullum crimen sine lege*⁴⁹ in *nulla poena sine lege*⁵⁰; načelo poštenega obravnavanja v postopkih pred sodišči in drugimi državnimi organi. Naša ustava večino naštetih načel obravnava s posebnimi ustavnimi določbami. Ta so operacionalizirana v 3. členu o načelu delitve oblasti, 15. členu o uresničevanju in omejevanju pravic, 2. odstavku 120. člena o vezanosti izvršilne oblasti na zakon, 153. členu, ki zapoveduje usklajenost pravnih aktov, 155. členu o prepovedi retroaktivnosti, 154. členu, ki govori o objavi predpisov, 25. členu o pravici do pritožbe in sodnega varstva ter 160. členu o pravici do ustavne pritožbe. Tudi vrsta procesnih in vsebinskih varoval v kazenskem, upravnem in drugih postopkih pred državnimi organi oziroma pred drugimi nosilci javnih pooblastil, od 17. do 31. člena, je izpeljana iz ustavne določbe, da je Slovenija pravna država. Treh bistvenih elementov pravne države, načela sorazmernosti, načela varstva zaupanja v pravo ter načela jasnosti in določnosti predpisov,

⁴⁹ Ni kaznivega dejanja brez predhodnega zakona.

⁵⁰ Ni kazni brez zakona.

v Ustavi Republike Slovenije ni. Te je na ustavno raven naknadno povzdignilo Ustavno sodišče.

Kot je zapisal že Lukšič (1992: 305) je prav liberalna politična doktrina tista, kateri gre zahvala za oblikovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kakršne najdemo zapisane v Ustavi Republike Slovenije. Poseben pomen pripisuje 33. členu o pravici do zasebne lastnine in dedovanja, saj meni, da je le-ta temelj ekonomskega in političnega liberalizma.

V 4. poglavju svoje diplomske naloge, v podpoglavju 4.4 z naslovom Liberalizem, sem zapisala, da je za liberalno doktrino značilna verska svoboda, kamor spada tudi ločitev cerkve od države. Ustava to opredeljuje v svojem 7. členu. Poleg ločitve države in verskih skupnosti dodaja še, da so verske skupnosti med seboj enakopravne.

Strinjam se z Lukšičem (1992: 307), da tudi 74. člen o podjetništvu lahko opredelimo kot liberalni člen. Ustavna določba predstavlja opredelitev gospodarskega sistema v državi. Ta je utemeljena na svobodni gospodarski pobudi oziroma na svobodi podjetništva in konkurenci.

6.3 Korporativni člani

Lukšič (1994: 206) meni, da Državni svet, o katerem je govora od 96. do 101. člena v Ustavi, posebej elemente in načela doktrine korporativizma. Pomeni namreč institucionalizirano obliko uveljavljanja interesov različnih družbenih skupin.

Ustava RS za Državni svet izrecno ne določa, da je to drugi dom parlamenta. Zaradi tega so tudi mnenja o enodomnosti oziroma dvodomnosti slovenskega parlamenta deljena. Nedvomno pa je, glede na funkcije, ki jih opravljajo državni organi po načelu delitve oblasti⁵¹, Državni svet organ, ki deluje v okviru zakonodajne funkcije. Sestavljen je iz štirih predstavnikov delodajalcev, štirih predstavnikov delojemalcev, štirih predstavnikov kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev, šestih predstavnikov negospodarskih dejavnosti in dvaindvajsetih predstavnikov lokalnih interesov.

Državni svet se v celoti oblikuje z volitvami po postopku, ki ga določa Zakon o Državnem svetu. Volitve so posredne, za svetnika pa je lahko izvoljen samo nosilec posameznih interesov.

⁵¹ Zakonodajna, izvršilna in sodna funkcija.

Državni svet je kolegijski predstavniški organ, ki predstavlja posebne interese. Odseval naj bi družbeno strukturiranost, zastopal socialne, gospodarske, poklicne in lokalne interese. Ima negativno zakonodajno moč in možnost zakonodajne iniciative.

Lukšič (1994: 207) trdi, da se mogoče zdi na prvi pogled Državni svet nepomemben, vendar to nikakor ni. Njegova vloga je zelo pomembna. Poleg tega potrjuje korporativno usmerjenost slovenske politike v celotnem dvajsetem stoletju ter s svojim obstojem nakazuje na kritiko in nezaupanje v strankarski sistem. Hkrati pa na drugi strani daje političnemu sistemu vsebinsko legitimnost, ki je liberalna demokracija prek splošnih in enakih volitev nikakor ne more zagotoviti.

Poleg Državnega sveta, vsebuje elemente korporativistične politične doktrine, tudi 145. člen Ustave Republike Slovenije, o samoupravi na področju družbenih dejavnosti. Smisel tega člena je, da se državljani za uveljavljanje svojih interesov lahko samoupravno združujejo. Nekatere organizacije, kot so npr. gasilci ali lovci, dobijo poseben pomen za skupnost. Država jim z zakon prizna nekakšno pravico javnosti. Na njih pa država lahko prenese tudi opravljanje določenih zadev iz njene pristojnosti pod istimi pogoji, ki veljajo za lokalne skupnosti.

Po Lukšičevem (2001: 9) mnenju je tudi 121. člen »korporativističen«. Ustavna določba govori o tem, da naloge uprave opravljajo neposredno ministrstva. V drugem odstavku pa dodaja, da lahko z zakonom samoupravne skupnosti, podjetja in druge organizacije ter posamezniki dobijo javno pooblastilo za opravljanje nekaterih funkcij državne uprave. Leto je osnova za ustanavljanje korporativnih zbornic. Zbornični sistem pa na institucionalni ravni pomeni krepitev korporativizma (Lukšič 1994: 208). V Sloveniji že obstajajo številne zbornice, kot na primer obrtna, gospodarska, odvetniška, zdravniška, socialna in druge. Nase prevzemajo določene naloge pri izvajanju posameznih politik, kar močno spominja na bivše samoupravne interesne skupnosti (Lukšič 1994: 208). Zanimivo pa je tudi to, da je bilo članstvo v zbornici obvezno, kar je bilo v nasprotju z ustavno določbo o svobodi združevanja, ki izhaja iz liberalnega izročila.

7. SKLEP

V svoji diplomski nalogi sem se ukvarjala z ideološko strukturo Ustave Republike Slovenije, pri čemer sem si zastavila naslednjo hipotezo: Ustava Republike Slovenije je liberalnodemokratska ustava, vsebuje pa tudi prvine socializma in korporativizma. Hipotezo lahko v celoti potrdim.

Razvoj slovenske ustavnosti je šel skozi različna obdobja, ki so jih zaznamovale različne politične doktrine, in ugotovila sem, da je del te raznovrstnosti viden tudi v aktualni Ustavi.

Prišla sem do spoznanja, da je v naši Ustavi močno prisotna korporativna politična doktrina, česar pred pisanjem diplomske naloge nisem pričakovala. Razumljivo pa se mi zdi, da so v Ustavi vidne sledi socialistične miselnosti. Ne preseneča me spoznanje, da so ustavna načela večinoma pisana v liberalnodemokratskem duhu, saj je Ustava nastala v obdobju, ko so njeni tvorci že imeli vizijo »Evrope« pred seboj. Želeli so se čim bolj približati moderni ustavi zahodnoevropskega tipa, hkrati pa ohraniti slovensko identiteto.

8. ZAKLJUČEK

Prebiranje ustave je za marsikoga suhoparno in dolgočasno. Na prvi pogled se zdi, da je Ustava Republike Slovenije le seznam 174. členov, ki so osnova, iz katere izhajajo vsi ostali pravni akti in predpisi. Vendar poglobljeno branje prinaša mnogo več.

Da bi razumeli ideološko strukturo Ustave RS moramo najprej razumeti zgodovinski razvoj slovenske ustavnosti in poznati cilje in želje slovenskega naroda za prihodnost. Zavedati se moramo, da je pisanje Ustave proces in ne enkratno dejanje, kar dokazuje tudi čas, ki je pretekkel od osamosvojitve Slovenije 25. junija 1991, do nastanka Ustave, 23. decembra istega leta.

9. LITERATURA IN VIRI

9.1 Samostojne publikacije

Eccleshall, Robert; Finlayson, Alan; Geoghegan, Vincent; Kenny, Michael; Lloyd, Moya; MacKenzie, Iain in Wilford, Rick (1984 / 2003): *Political ideologies: an introduction, third edition*. Routledge: Taylor & Francis Group.

Grad, Franc; Igor, Kaučič; Ribičič, Ciril; Kristan, Ivan (1996): *Državna ureditev Slovenije*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.

Ivanič, Martin (1999): *Kratka ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Janša, Janez (1992): *Premiki: Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kavčič, Niko (1996): *Pot v osamosvojitve*. Ljubljana: samozaložba.

Lukšič, Igor (1994): *Liberalizem versus korporativizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Lukšič, Igor (2001): *Politični sistem Republike Slovenije: Očrt*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Matteucci, Nicola (1999): *Novoveška država: izrazoslovje in pota*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mikeln, Miloš; Jež, Boris; Žnidaršič, Joco (1991): *Slovenija 1990: Kronika slovenskega prelomnega leta v besedi in sliki*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.

Pavčnik, dr. Marijan (1997): *Teorija prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Prunk, Janko (2002): *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

Repe, Božo (1996): *Naša doba*. Ljubljana: DZS.

Ribičič, Ciril (1992): *Ustavnopравни vidiki osamosvajanja Slovenije*. Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.

Šturm, Lovro, ur. (2002): *Komentar Ustave republike Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.

Vilfan, Sergij (1996): *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

Vojna za Slovenijo: 26. junij – 8. julij 1991. Ljubljana: Cankarjeva Založba.

9.2 Članki v znanstvenih in strokovnih revijah

Brezovšek, Marjan (1990): Politična dimenzija ustavotvornosti (za politološko obravnavo ustavnih sprememb). *Teorija in praksa* 27(10–11), 1191–1195.

Gaspari, Milan (1990): Kaj je to moderna ustava. *Teorija in praksa* 27(10–11), 1195–1200.

Lukšič, Igor (1992): Politične doktrine v Ustavi Republike Slovenije. *Teorija in praksa* 29(3–4), 305–309.

Markič, Boštjan (1990): Preambula k slovenski ustavi – med izvirnostjo in posnemanjem. *Teorija in praksa* 27(10–11), 1215–1219.

Ribičič, Ciril (1990): Temeljno soglasje in pomembne razlike (pri oblikovanju nove ustave Republike Slovenije). *Teorija in praksa* 27(10–11), 1224–1226.

9.3 Enciklopedije, leksikoni, slovarji

Angleško/slovenski slovar (2004): Ljubljana: DZS.

Leksikon Cankarjeve založbe – družboslovje (1979): Ljubljana: Cankarjeva založba.

McLean, Ian (1996): *Concise dictionary of politics*. Oxford in New York: Oxford University Press.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1971-91): Ljubljana: DZS. Elektronska izdaja.

Verbinc, France (1976): *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

9.4 Dokumenti

Ustava republike Slovenije (1991-98). Ljubljana: ČZ Uradni list Republike Slovenije.